

ИЗБРАНИ ИЗКАЗВАНИЯ

ОТ

МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ „ПАРИТЕ В ПОЛИТИКАТА: ОГРАНИЧАВАНЕ НА НЕПРАВОМЕРНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ”

**Понеделник, 16 септември 2019 г.,
Гранд-хотел „София”, зала „Триадица – 1”
София**

(13,10 часа)

БИЛЯНА ГЯУРОВА: Добър ден на всички! Мисля, че може да започнем. Ако има някой друг закъснял от поканените, ще се включи по-нататък.

Благодаря на всички, които се отзоваха на нашата покана. Преди да спомена няколко думи за повода да организираме тази конференция, искам да честитя на всички първия учебен ден – на тези от Вас, които днес са изпратили ученици, и на всички нас, които най-вероятно си спомняме първия учебен ден, и да си пожелаем една ползотворна година, макар че политическата година вече започна.

Конкретният повод да организираме тази конференция е проект, в който Българският институт за правни инициативи участва като партньор в България вече една година. Това е проект, който е озаглавен „Ефективна борба с корупцията” и се осъществява в три държава от региона, това са Румъния, България и Черна гора.

Целта на проекта, подпомогнат от Държавния департамент на Съединените американски щати, е в трите държави въз основа на препоръки, отправени от международни организации и институции, които наблюдават развитието на демократичните процеси в тези държави, да се прецени доколко тези препоръки са изпълнени, как са изпълнени и какво може да бъде набелязано като стъпки по-нататък по отношение на тези препоръки, които не са изпълнени в пълна степен.

За България основно фокусът е свързан с препоръките на ГРЕКО [GRECO], които са в две области. Едната е свързана с

магистратската почтеност, интегритет, и другата област е свързана именно с политическите партии, финансирането на политическите партии и финансирането на кампаниите.

Разбира се, когато стартирахме преди една година, нямаше как да знаем, че темата ще стане толкова актуална и така, толкова бурно да се развият събитията около нея, затова смятам, че е изключително навременна тази конференцията, по няколко причини.

Първата основна причина е, че когато толкова бързо бяха внесени промените по предложенията за промени в Изборния кодекс, свързани с финансирането на политическите партии и с намаляването на субсидията, публичен, обществен, смислен, ако щете, дебат не се състоя по темата. Отново неправителственият сектор излезе с позиция и колеги, които са поканени от нас тук днес за лектори, бяха единствените, които бяха като коректив в парламента когато се обсъждаха текстовете за промени в Изборния кодекс. Така че се надявам на днешната дискусия да имаме възможност, дори и постфактум в някаква степен, да проведем този дебат.

Във връзка с това искам да спомена, че ние бяхме отправили покана към всички парламентарно представени политически сили, и такива, които не са парламентарно представени, но са активни в политическия живот на страната. Аз, поне доколкото се ориентирам тук, виждам представител единствено само на една политическа сила, на Българската социалистическа партия, за което благодаря. Това според мен е и показателно по отношение на качеството на самия законодателен процес, специално по отношение на качеството на тези текстове, които бяха внесени и целенасоченото заобикаляне

на общественото мнение – пак ще повторя, обществената дискусия по законодателни промени, които засягат цялото общество.

На второ място, защо смятам, че е навременна тази дискусия?

Това, че в рамките на обсъжданията на промените в Изборния кодекс не бяха повдигнати, специално за мен, три много важни въпроса. Не бяха повдигнати в рамките на обсъжданията в парламента, държа да подчертая, и тези въпроси са:

Какви са точно регулаторните режими за осъществяване на достатъчно добро, пълноценно и отчетно финансиране на политически партии и кампании?

Каква е връзката между парите в политиката и в един по-широк смисъл как тази връзка се отразява на почтеността на публичния сектор като цяло?

И на последно място, как се контролира правенето на политики и опитът правенето на политики да бъде овладяно от частни интереси, което в дългосрочен план може да нанесе сериозен удар върху защита правата на малцинства за сметка незачитане правата на мнозинството?

В рамките на обсъжданията в парламента аз мисля, че тези три въпроса не получиха своя достатъчно обективен отговор и отговор, който да обхване всички гледни точки.

Всички знаем, че парите в политика са нож с две остриета. От една страна, те са много необходим елемент от целия демократичен процес в една държава, но от друга страна, когато има процеси на концентрация на много голям капитал в ограничени субекти, парите в политиката могат да се превърнат и в средство за овладяване на публичните процеси. Всички от Вас са чували този израз – за завладяната, овладяната, захваната държава, и мисля, че съвсем отговорно можем да кажем, че начинът, по който парите се движат в

нашата политика, върви в посока на все по-сериозно завладяване на държавата.

Много се надявам днес да се получи една интересна и обективна дискусия. Поканили сме хора, които са запознати много дълбоко с темата, изследвали са я, могат да представят различни гледни точки, както сравнително-правна, така и за конкретни държави и конкретни модели, защото в хода на обсъжданията преди няколко месеца се чуха точно такива коментари, че се представя американският модел на финансиране, че се бяга от немския модел на финансиране и най-различни подобни становища.

Предварително искам да кажа, че водим пълен стенографски протокол на днешната конференция, като целта да направим това, е да се опитаме след края на конференцията да направим едно обобщение, резюме на изказаните становища и мнения, което да послужи, надявам се, на политиците, което ние ще представим в публичното пространство. Защото не на последно място, всички знаете, и сега видях, че всъщност дата е била пак 16-и, че на 16 юли президентът наложи вето върху част от разпоредбите, които са свързани именно с финансирането на политическите партии в Закона за държавния бюджет.

Накрая, бих искала да благодаря на Международната фондация за електорални системи, които са основният изпълнител на този проект и които подкрепиха БИПИ да бъде партньор в този проект за България, а също и на CEELI INSTITUTE в Прага, с който ние работим от много години, които са всъщност другият основен изпълнител по проекта.

Наистина, още веднъж ще повторя, че искрено се надявам да се получи една интересна и добра дискусия, която да запълни дупката на този липсващ дебат от юни и юли месец.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Добър ден и от мен. Казвам се Тедор Славев и съм част от екипа на Българския институт за правни инициативи.

Благодаря на Биляна Гяурова за встъпителните думи. Аз ще имам отговорността днес да модерирам този следобед. Благодаря на всички, че успяхте да стигнете навреме за нашата конференция, предвид че днес е първият учебен ден и това наистина е предизвикателство.

В началото някои технически неща по програмата, която се надявам, че всички имате. Концептуално дискусиата е разделена в два панела, като в първия панел ще чуем доклади и презентации, които се отнасят за международните стандарти при финансирането на политически партии и предизборни кампании, а във втората част ще се концентрираме върху случващото се в България, предвид последните и актуални политически процеси, които са още в ход, предвид че Конституционният съд всъщност беше сезиран от президента Румен Радев, а именно по отношение на финансирането на политически партии и кампании от частни субекти.

Ще имаме дискусия след двата панела, като ще направим почивка за кафе към 15,00 часа. И се надявам повечето от Вас да останат за коктейла от 17,00 часа, за да може в по-неформален разговор също да поговорим за това какви стъпки можем да предприемем с цел повече прозрачност на финансирането на партиите.

Не искам да губя повече време за технически неща, но може би е редно да кажем, че всъщност ние отправихме покана да се присъединят към нас представители на различни публични институции, съответно към президента, към изпълнителната власт,

към политически партии, които са парламентарно представени, които са извън парламента.

Поканили сме представители на публични институции, които имат отговорности и правомощия да осъществяват контрол върху финансирането на политическите партии и върху тяхната дейност, Централната изборителна комисия, от Сметната палата, хора, както от Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори, представители на неправителствения сектор и на академичната общност.

Поканихме за участие и представителите на Инициативния комитет, който през 2015 г. всъщност организира референдума за намаляване на субсидията, около „Шоуто на Слави“. Не знам дали има някой от тях тук, не ни бяха потвърдили положително.

Имам молба когато взимате думата в дискусиата, да се представяте, защото както каза и Биляна, води се стенографски протокол. Английският език е на втори канал на слушалките, българският език е на първи – за тези, които ползват.

С това бих искал да дам думата на проф. Антоний Тодоров, който няма нужда от представяне, както нашите лектори тук от България са познати лица на публиката и на нашата общност, за експозе на тема „Дали политическият пазар ще убие демокрацията?“.

АНТОНИЙ ТОДОРОВ: Благодаря много за поканата. Честно казано, когато се отзовах, не очаквах, че ще открия панела, и то с една тема, която ми се струва, че изглежда доста обща и едва ли ще навлезе в детайлите на инструментариума за борба с различни явления, които наричаме корупционни, но свързваме изобщо с функционирането на политическата демокрация.

Все едно, смятам, че се намираме в ситуация на това, което е познато като Колумбов въпрос. Какво беше? Предложиха на Колумб да задържи едно яйце вертикално и той, чудейки се какво да направи, накрая го чукнал, счупил го и го оставил на масата.

Тоест, струва ми се, че макар да имаме немалко инструменти за регулиране, конкретно говорим за финансирането на политиката, политическите кампании и политическите партии, които можем да приложим далеч по-добре. Можем да изобретим и нови инструменти. Но все едно, оставаме на равнището на това да закрепим яйцето, без да го счупим. Струва ми се, че вече трябва да счупим яйцето или трябва да минем отвъд тези инструменти и механизми, и да си зададем по-важни и по-обща въпроси.

В началото ще започна с две изходни наблюдения, които не са мои. Едното е на Цветан Тодоров. В едно интервю по повод книгата си „Интимните врагове на демокрацията” той казва, че според него има три заплахи за демократичния ред и при това те са три самовъзпроизвеждащи се заплахи. Първото той нарича месианизмът на западната демокрация, второто – пазарният фундаментализъм, и третото – популизма. Двете последни са със сигурност свързани.

Пазарният фундаментализъм внушава свръхценността на индивидуализма – казва той, и оправдава - цитирам го - „тиранията на капитализма, във вреда за закрилата на народа от страна на държавата”. А популизмът е обратната страна на демокрацията и е злоупотреба с недоволството от ролята на парите в политиката – да го кажем набързо.

Второто наблюдение и сходно е на Майкъл Харт – радикален мислител, автор заедно с Антонио Негри на една книга – „Empire” – „Империя”, едно разсъждение, рефлексия за глобализацията. Но той

буквално, пак в един друг текст, казва: „Би трябвало да е много трудно да се намери някой, който да не е станал циничен пред онова комерсиално търговско шоу, което ни представят като избори.”

Наблюдавам изборите отдавна, не само в България, но и в други части на Европа, света и напоследък все повече се притеснявам от това, че те повсеместно се превръщат в търговско шоу, а политическият дебат, дори някъде да съществува, остава за всеки случай на второ място.

И така, втората подтема в моето изложение е свързана с една теза, която съществува, тя е достатъчно разпространена, едно разбиране, че съществува политически пазар. Според мен, разбира се, става дума за метафора, но една метафора, която някакси се е превърнала в антология. След като политическата плуралистична демокрация има конкуренция, значи трябва да участваме, да има предлагане и търсене, има ситуация на политическа консумация. Оттук веднага стигаме до темата за цената на изборите, цената на политиката, цената на демокрацията и свързаните с това регулации.

Какво обаче съдържа политическият пазар?

Най-общо можем да го разделим на две основни сфери, ако приемем, че такова явление съществува действително, че действително има политически пазар. Първата подсфера е т. нар. официален или законен, легален политически пазар. Втората е неофициалният или черният политически пазар.

Официалният пазар обичайно го дефинираме като система на политическо търсене, тоест обществени очаквания, политически нагласи, политически искания, което очакват агентите на предлагането. Кой са агентите на предлагането? – Политическите партии, кандидатите, политическите проекти. В такава ситуация

анализът очаква, да сработи нещо като прословутата невидима ръка или уравнивяване на търсенето и предлагането.

Неофициалният политически пазар включва различни практики, които обичайно назоваваме като корупционни – като купуване на гласове, контролирания вот, политическия клиентелизъм, но все по-често също така купуването на кандидати и цели партии, подкупването на избирателни комисии, контролът върху медиите и манипулациите на общественото мнение. Списъкът е неизчерпателен, той може да продължи.

Въпросът обаче тук е трябва ли регулацията да се съсредоточава единствено върху неофициалния пазар? Нямаме ли проблем с това, което ни изглежда легитимен официален политически пазар?

Стигам до темата за цената на демокрацията – използва се като заглавие на изследване, искам да кажа. Очевидно е, че плуралистичната демокрация с нейните избори има разходи, които смятаме за присъщи разходи, необходими.

Какви са те? Организацията на изборния процес – изборна администрация, бюлетини, машини за гласуване, но също така и всичко свързано с политическа реклама на кандидатите. В повечето демокрации, за да се осигури равенство, различни регулации изискват да се осигури публично финансиране на кампанията, разбира се, до определен лимит. Но това са феномени, по-общо казано, на разширяването на пазара извън обичайната му сфера или подчиняването на обществото на логиката на пазара.

Една тема, която много отдавна Карл Полани, годината е 1944-а, надълго и нашироко третира в голямата трансформация. Става въпрос за превръщането на всичко в стока, тоест в обект на

покупко-продажба, включително партиите, политическите проекти, изборите, всичко може да стане стока, след като приемаме, че пазарът може да излезе извън обичайните си рамки и да превърне обществото в пазарно общество. Така се оказва, че на практика няма избори без пари, в смисъл, че демокрацията има цена, определени разходи, без които тя не може да функционира. Но поради това всичко има цена, включително придобиването на политическата власт.

Няколко бързи факта. Попаднах на няколко числа.

Съединените щати, най-старата либерална демокрация, от 1998 г. до 2008 г. цената на политическите кампании на депутати за избор на депутати в конгреса е нараснала от 1,6 на 5,7 млрд. долара. За президентските избори от 2000 г. до 2016 г. от 1,4 на 2,4 млрд. долара.

Франция – от 1995 г. до 2012 г. цената на президентските избори се е удвоила, от 133 на 228 млн. евро. Франция е по-малка страна.

България. Европейските избори през 2019 г. изглежда са стрували 32 млн. лева, от тях само 800 000 лева са за медийните пакети на партиите и кандидатите. Но сметката за предстоящите местни избори изглежда отива до 71 млн. лева, докато на предишните, през 2015 г., са 50 млн. лева.

Тези числа предизвикват много коментари, някои от които внушават, че толкова големи разходи са неоправдани, че можем да заменим демокрацията с нещо по-евтино.

Една нова публикация на френска политоложка Жулия Каже – автор на книгата, озаглавена „Цената на демокрацията”, излязла е миналата година във Франция, е направила заедно с един екип база

данни за цената на изборите във Франция от 1993 г. до днес. Нейното заключение е доста тревожно. Тя казва – колкото повече харчи един кандидат, толкова повече шанс има да спечели място. Френски опит – не по-малко стара демокрация от американската. И допълва – със сигурност частното финансиране има много силен ефект върху резултата от изборите.

Очевидно стигам до негативните последици от тази ситуация.

Какво се оказва на практика?

Кампания без солидно финансиране има нищожен шанс. Мога да дам един пример, за който знам със сигурност, че е такъв – Пол Маниет, беше виден белгийски политик във франкофонска Валония, спечели мястото си с кампания от врата на врата, без почти никакви пари, без плакати и без нещо друго. Това е изключение.

Сред избраните преобладават заможните кръгове на обществото – това във всеки един парламент, говорим за демокрацията, не говоря за автократия. Медиите все повече зависят от корпоративни интереси и влияят на общественото мнение предварително зададени насоки, а независимите гласове и кандидати са повсеместно изключение. Смятам, че това поставя демокрацията, либералната демокрация, под заплаха, тя е очевидна. Гражданите все по-малко имат доверие в изборите.

Направих едно проучване – дълго, такова, дългосрочно в България, за това кой е основният политически кливидж, кой е структурният политически конфликт. И ако донякъде докъм 2016 г. това изглежда, че това е кливидж между, да кажем, двата основни политически проекта или партии, които са на терена, след това вече не е така, изглежда, че основният кливидж става между тези, които печелят изборите или имат шанса да ги спечелят, и всички

граждани, които не гласуват. И това може да се окаже новият политически кливидж в демокрациите.

Изборите изглежда достигат до границата на своята демократична ефективност. И отвъд тази граница те започват да стават недемократични и да произвеждат недемократични резултати. Или, казано накратко, рискът е демокрацията да не се превърне в тирания на мнозинството - и тук използвам термина на Токвил от 1835 г. Тогава какво да регулираме?

Без да бъда много тесен специалист по въпроса, но все пак работил съм по някои от тези тематика, регулацията досега опира до обичайните регулации на пазара. Ограничаване на монополите, отчетност и прозрачност, забрана на определени практики. Но ефектът като цяло вече не е много голям, казвам, вече.

Има нужда според мен от една комплексна регулация. И в нея виждам, разбира се, че стандарт трябва да бъде публичното финансиране, само че публично финансиране срещу изисквания за прозрачност, отчетност и демократично функциониране на партиите, ако говорим за публично финансиране на партиите.

Каква е особената полза от финансирането на антидемократични партии? – Един добър въпрос. И ако те функционират антидемократично, значи вътре няма никаква демокрация.

Колкото до частното финансиране, според мен трябва да има малка тежест, по възможност да се избегне като се сведе до индивидуално финансиране с нисък праг. Изборите с мнозинство и референдумите очевидно трябва да бъдат допълнени от други демократични инструменти, които също изискват някакво финансиране, т.е., досегашното като теглене на жребий, като

консултативни граждански асамблеи, като взаимен контрол на институциите, много по-развит отколкото е, разбира се, класическата система на *checks and balances*.

Ако видим между другото Атинската демокрация, която все пак поставя един референтен модел, ние ще видим, че там институциите са много на брой и непрекъснато са в състояние на взаимен контрол и ограничение. И най-сетне изглежда – това, разбира се, ще прозвучи като виц – тази регулация, за която говорим, на финансирането на политиката като цяло, на партиите и изборите, кампаниите също така, трябва да гледаме на регулацията може би като на регулация към опасни вещества като радиацията, като отровите и като вирусите. Тоест става въпрос за полезни неща, но в точно определени дози и по точно определена схема.

Благодаря.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: И аз благодаря много.

Проф. Тодоров всъщност направи много естествен преход към следващия ни панелист – доц. Смилов, експерт в темата за политическото финансиране, който ще ни разкаже за това как всъщност в Европа се случват тези ограничения, за които всъщност и Вие споменахте, и необходимостта от тях.

Заповядайте.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: И аз благодаря много.

Проф. Тодоров всъщност направи много естествен преход към следващия ни панелист – доц. Смилов, експерт в темата за политическото финансиране, който ще ни разкаже за това как всъщност в Европа се случват тези ограничения, за които всъщност и Вие споменахте, и необходимостта от тях.

Заповядайте.

ДАНИЕЛ СМИЛОВ: Здравейте от мен! Благодаря много за поканата да говоря по тази тема.

С Ваня Нушева и други колеги участвахме в доста подобни събития. Трябва да кажем, че развитията в България ни хванаха и нас в крачка, бяхме изненадани. Дискусиите се случиха всъщност до голяма степен след събитията, което само по себе си е проблем от гледна точка на стандартите. Защото когато имаме радикална смяна на модела в една страна, тя трябва да бъде предложена от дискусиите, а не те да следват промяната, както се случва у нас.

Това, което аз ще кажа, е структурирано по следния начин.

Първо, наистина ще поговоря малко за организацията на финансирането на партиите в някои ключови демокрации, европейски демокрации. И за да говорим изобщо за някакъв европейски модел на финансиране на партиите, трябва да кажем няколко думи пък и за американския модел най-общо. Аз предполагам, че нашият колега ще влезе в детайли, но аз ще се концентрирам върху някои базови различия между Европа и Съединените американски щати в това отношение. И на фона на тази дискусия, накрая, ако остане време, ще кажа няколко думи за това, което мисля за българските промени.

Ако използвам примера, който Антоний Тодоров даде, аз няма да счупвам яйцето, по-скоро ще говоря за начините, по които различни либерални демокрации се опитват да го въртят и да го нагласят и от тази гледна точка проблемът с това, което става в България е не толкова, че не сме по-успешни от останалите във въртенето на яйцето, а че сме на път да направим нашето яйце запъртък или омлет от това, което би трябвало да бъде регулирането на политическите финанси.

Добре, да започнем с някои наистина по-абстрактни тези.

Това, което един модел на финансиране на политическите партии преследва, са като цяло две групи от цели.

Едната можем да кажем, че е идеологически институционална. Тя трябва да ни каже в каква демокрация живеем и каква роля играят политическите партии в нея. И начинът, по който организираме финансирането на партиите, дава отговор на тези въпроси – кой има достъп до публичната сфера, кой може да говори, в какво количество и т. н.

Втората групи въпроси – за какво са политическите партии, какви привилегии имат те в политическия процес и пр., и пр.

Това са един кръг от въпроси, които този модел трябва да зададе и да отговори.

И вторият кръг въпроси са свързани с корупцията. Тъй като при финансирането на партиите има размяна на пари, те отиват от едно лице в друго, ресурси отиват от едно място на друго, винаги има съмнения за корупция и моделът на финансиране на партиите трябва да отговори на тези притеснения.

Сега, от идеологическа и от партийна гледна точка Европа и Съединените американски щати доста се различават. Американският модел така, както се е структурирал от 1976 г., е едно ключово дело на Американския върховен съд, на *Buckley v. Valeo* можем да кажем е либертариански по своя дух. Какво означава това?

Например в Съединените американски щати е забранено да се налага ограничение върху изразходването на средства за политически цели. Тоест нямате таван на политическите кампании и оттук идва един от тези ефекти, за които проф. Тодоров спомена, възможна е ескалация на цената на политическите кампании. Като

говорим за тази ескалация, все пак там става дума за милиарди – 2 милиарда, 5 милиарда, но ако се замислите, това са пари, съпоставими с рекламните бюджети на големи компании. Изглеждат много в сравнение с, да речем, българския държавен бюджет, но в сравнение с една компания като „Гугъл”, чиято капитализация е 1 трилион долара, може би не изглежда чак толкова много.

Така че има и разлика в мащабите, които трябва да оценяваме.

Но връщайки се към идеологическата страна на въпроса, в Съединените американски щати наистина е забранено да се налага ограничение върху изразходването на средства. Това, което може да бъде ограничено обаче, е даряването на средства и там такива ограничения съществуват. Всъщност ако кандидатът иска да набере средства, той първо не може да ги набира директно от компании и фирми, те трябва да минат през различни механизми и, второ, ако ги набира от граждани, има ограничение върху средствата, които граждани могат да дадат за кандидати и кампании.

През 2010 г. – друго ключово решение на Американския върховен съд – беше отменена една от забраните. Това беше забрана корпорации да водят самостоятелни кампании от тях, но едни кампании, които са координирани пряко с политически кандидати. Тоест, в някакъв смисъл компаниите и корпорациите в Съединените американски щати получиха право на свобода на словото наравно с това на политици и кандидати за държавна длъжност. Това също е доста голяма странност на американския модел, която го отличава от много държави по света и специално по отношение на Европа.

Ако трябва да обобщим, какво се получава?

Получава се така, че в Съединените американски щати има много сериозна свобода – ако сте кандидат и имате много пари,

може да ги изразходвате без лимит за политически цели, ако искате да наберете средства и Вие да ги харчите като кандидат или партия, има сериозни ограничения. Не можете директно да взимате от компании, трябва да се съобразявате с лимита и същевременно обаче корпорациите могат да участват наравно с политически партии и с тези т.нар. супер пакове в политическата надпревара. Това е американският модел. И пак казвам, той е доста специфичен, има свои достойнства, има и очевидни свои недостатъци.

По какво Европа се отличава от този модел?

Всъщност в изключително малко на брой страни, Латвия експериментираше навремето с подобен либертариански подход, но в Европа имаме, можем да го кажем, по-егалитариански или ориентиран към равнопоставеност, равенство на политическите играчи модел. Държавата се стреми не само да осигури свобода на изразяване и безлимитно харчене от страна на политиците, но държавата се стреми чрез определени мерки да създаде т.нар. равно поле, на което политическите партии да се съревновават.

Как се получава това? Получава се по няколко начина.

Единият начин е ограничаване на средствата, които се изразходват за политически цели. И в доста държави, да речем, във Великобритания, има такъв лимит, колко може да бъде харчено. В България ние също следваме подобен модел. Не може да имате неограничено харчене на средства за политически цели.

На второ място, много държави в Европейския съюз постигат изравняване или равнопоставеност с даването на значителна държавна субсидия на политическите партии. Този модел е разпространен в Скандинавия. Също така Германия и Австрия са може би най-ключовите държави, които са се превърнали в образец

на този тип модел. Много говорим за Германия. Когато се обсъждаше това, което стана при нас, стана дума, че такъв аргумент беше направен, че, виждате ли, в Германия е 1 евро на глас субсидията, докато в България е 11 лв. на глас. Числата не са коректни. Немският модел е доста сложен. Там всъщност държавната субсидия се разпределя по следния начин.

Първо, не само за национални, но и за европейски избори политическите партии получават малко под 1 евро на глас. Така че моментално това се удвоява в някакъв смисъл.

Второ, за всяко евро, набрано от частно дарение, включително от корпоративни дарения, които са разрешени в Германия, държавата съфинансира с определен процент, да речем, 50 цента партията получава за всяко евро, набрано от частно дарение. Оттам нататък това е само схемата за федерални политически партии. В отделните лендъри има отделни схеми за финансиране вече на подфедерално ниво на политическите партии и накрая, общо взето, сравнена сума с тази се дава на политическите фондации на политическите партии, което допълва картината.

Сами разбирате, ако съберем всички тези числа, резултатът далеч не е 1 евро на глас, обаче говорим за над 5, че и повече евро. Колеги в Австрия са смятали, че там на глас субсидията е над 7 евро на глас. Така че виждате, това са числата.

Имайте предвид все пак, че Германия е огромна, става дума за огромни суми, които се набират по този начин, а все пак политическите партии имат един и същ тип задачи. Когато са национални партии, те не могат да се спестят определени разходи само заради това, че са национални партии в малка страна.

Това е немският модел, но неговата логика е, че равнопоставеността там се получава с доста щедро финансиране на политическите партии от страна на държавата.

Обърнете внимание, че в Германия е излязъл напред и един втори проблем, който е много важен. Ако политическите партии свикнат на такава щедра държавна субсидия, която е безвъпросна, има опасност те да се отдалечат от избирателя. Всяка година получават доста щедра сума. Тогава какъв е техният стимул да се обръщат към избирателя? И точно тук идват тези схеми за съфинансиране. Значи цялата субсидия не идва като една вноска, а се правят опити, да речем, партиите да получават част от парите като съфинансиране за набрани от тях малки дарения от членски внос, от некорпоративни дарения. По този начин партиите биват принудени да се обръщат към по-голям брой избиратели, чрез финансирането да се стимули и тяхната представителност.

Британският модел е по-различен. Там наистина няма щедро държавно финансиране. Има много малки схеми за финансиране на политическите партии – 2 милиона паунда годишно за всички партии, което е всъщност проектно финансиране за изработване на определени политики. Затова казвам незначителни за мащабите на Великобритания. Но там има, както казах, лимит на това, което партиите могат да харчат по време на кампании и, на второ място, и много важно, всъщност има безплатен достъп до публичните медии. И под публични медии тук разбирам всички медии, които са получили публичен лиценз – не само Би Би Си, а всъщност и тези към „Офком”, нали, са получатели на публичен лиценз.

Нещо повече, не само тези медии трябва да дадат безплатен достъп, но на партиите им се забранява да купуват допълнителен достъп в тези медии.

Така че виждате много сериозен опит пак за изравняване на шансовете на отделните политически партии, този път не с държавна субсидия, а с непряко подпомагане на партиите, като им се дава достъп до публичните средства.

През 2013 г. британският модел беше атакуван като ограничаващ свободата на словото в Европейския съд по правата на човека. В едно решение, което беше 9:8, много близко бяха двете позиции една до друга, с това решение все пак британският модел беше потвърден, беше отречено, че има ограничаване на свободата на словото и някакъв конфликт с Европейската конвенция за правата на човека. Така че тук виждаме също една много сериозна идеологическа разлика между това, което е допустимо в Европа и това, което е допустимо в Съединените американски щати. Британският модел в Съединените американски щати просто би бил противоконституционен и Върховният съд веднага би го забранил.

Можем да направим тази обиколка по различните държави, но логиката е сходна. Значи, имаме или ограничения, или държавна субсидия, или комбинация от тези фактори, плюс доста сериозно индиректно финансиране на политически партии като достъп до медиите.

Трябва да отбележим обаче, че тъй което става в България, промените отчасти започнаха с референдума, организиран от Шоуто на Слави. Сходно развитие се случи и в Италия. Там с възхода на една формация, която днес е управляваща, но често пъти бива брандирана като популистка – 5-те звезди, по тяхна инициатива

през 2013 г. беше въведена сериозна реформа на италианските партийни финанси и към 2017 г. в резултат на тази реформа държавната субсидия беше отнета или ограничена.

Трябва да кажем обаче, че с този си ход Италия мина по-скоро в британския модел. В Италия политическите партии също имат свободен достъп до публичните медии. Под медии тук разбирам телевизиите, понеже те имат най-голямо влияние по време на кампании все още и особено в страни като Италия, тоест безплатен достъп на политическите формации, и то равен достъп на различните политически формации до публичните медии като РАИ, а частните или комерсиалните медии са задължени да дават достъп по време на кампания на 50% отстъпка от стандартните им цени.

Виждате още едно сериозно изискване, което показва, че дори в страни, които са били подложени на доста силен популистки натиск, все пак не са махнати всички сериозни опити, за да се постигне някаква равнопоставеност в политическия процес.

На този фон, мога пак да продължа това сравнение, но на този фон, това, което се случи в България, е доста странно. На практика това, което стана – махнахме държавната субсидия де факто, защото 1 лев на глас е по-скоро символична помощ за повечето от политическите партии и по общо признание е недостатъчна, за да отговори на техните финансови нужди. От друга страна, ние имаме на практика напълно пазарен достъп до медиите, което е до голяма степен парадоксално. Защото като изключим медийните пакети, видяхте, за всички партии – 800 000 лв., което е доста скромна подкрепа, и като изключим някои от свободните дебати, които се организират, всичко друго, дори в Националната телевизия се заплаща от политическите партии. Значи на практика ние имаме

свободен, пазарен достъп до медиите, липса на държавна субсидия и това, което стана – отпаднаха и ограниченията по отношение на набирането на средства от корпорации или от фирми.

Тази смеска, която се забърка, тя, както виждате, нито е американска, нито би била приемлива в Америка, нито прилича по някакъв начин на европейските модели, за които стана дума. Тя е някакъв такъв роден експеримент, който се получи и отчасти по чисто конюнктурни съображения. Много се споменава референдумът, но това, което направи референдумът, е, че даде на парламента шанс да реформира системата за финансиране на политическите партии. В крайна сметка референдумът нямаше правно обвързващ резултат и парламентът трябваше да вземе едно решение, да поеме отговорността всъщност за новия модел, който се създава. Вместо това ние видяхме просто едно директно приемане на исканията с всички негативни последици, с които това беше свързано.

Нещо повече, негласно се знае, че основната причина за бързата смяна на този модел беше опитът да се постави опозицията в трудно положение преди местните избори. Това също човек не очаква в една развита демокрация подобен род аргументи да водят до сериозна промяна на законодателството.

И най-вече, накрая, ако се замислим, стана дума тук и за захваната държава за проблемите с корупцията, които имаме, този модел, който се създава, помага ли по някакъв начин да се борим с корупционните проблеми или да намали захвата на държавата? Всъщност това, което ще стане с политическите партии с този модел, е близко до това, което имаме в медийната сфера. На практика ще имаме доминация на определени корпорации, на

определени бизнес групи, които ще диктуват директно и финансирането на политическите партии.

На дискусиата в парламента, на която присъствахме, единият от вносителите – г-н Йордан Цонев – открито каза, че този модел, който ще бъде наложен, ще засили зависимостите, които съществуват, така или иначе, в българската партийна система. И под зависимости тук се имаше предвид зависимости с определени бизнес интереси. И то е очевидно. Мисля, че трудно може да се оспори едно такова заключение.

В този смисъл от идеологическа гледна точка това, което се прави, е много странно, промяната на целия модел става без нужната задълбочена дискусия. От антикорупционна гледна точка ефектът на това, което става, е – можем да кажем директно – негативен, няма никакви добри страни промяната. И като комбинираме тези две перспективи, поне за мен тези промени трябва да бъдат преосмислени.

Нещо повече, самите вносители като че ли намекват, че ако има достатъчно публичен натиск, този модел ще бъде, така или иначе, отменен след изборите. Това е също доста странен аргумент, който показва, че не става дума за никакви идеологически съображения, елемент от принципни съображения, а по-скоро става дума за директна политическа конюнктура.

И в този смисъл приветствам още веднъж подобен род дискусии, не знам те дали ще се броят за достатъчен обществен натиск за промяна на модела, но все пак са ценна стъпка и добро начало.

Благодаря Ви още веднъж!

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: И аз благодаря много.

Напълно се съгласявам с това, което и проф. Тодоров, и доц. Смилов посочиха в техните експозета, че е изключително важно когато си говорим за модела на финансиране на партии, на кампании, да се постави и да се отговори на въпроса какви цели се преследват с този модел. Защото ако се оказва, че той не води до повече прозрачност, до повече демократичност и в крайна сметка до по-високо доверие в политическите партии, какъв е смисълът тогава въобще да ходим в една или друга посока?

Сега, без да взимам повече от времето, бих искал да дам думата на д-р Чад Викъри от Международната фондация за електорални системи, той е старши директор „Стратегии и обучения”, с изключително голям международен опит в мониторинга на изборния процес и на функционирането на политическите партии, за това какви са всъщност контролните механизми върху политическото финансиране в Щатите. Вече беше споменато няколко пъти, че когато се приемаха промените, ни беше даван пример, че се прилага този модел, обаче се оказва, че нищо общо няма.

От друга страна, в България в хода на подготовка и на работа по нашия проект ние официално попитахме Сметната палата от 2014 г. до края на 2018 г. колко случаи има при техния одит и със заключения за съмнения относно произхода на набрани и отчетени средства, които да са изпратени на прокуратурата.

Случаят е само един, това е в периода на приложение на сегашния Изборен кодекс, макар че те правят тези одити по Закона за политическите партии. И по този случай няма всъщност повдигната прокурорска преписка и внесен обвинителен акт. Тоест няма, казвам засега, съмнения, така, доказани, за злоупотреба с

финансите на партиите, което обаче според мен противоречи на общественото мнение, за което ще стане въпрос малко по-късно, във втората част на дискусиата.

Чад, заповядай да ни разкажеш за това как в Щатите се борите с проблемите с политическото финансиране.

ЧАД ВИКЪРИ: Първо, нека да кажа благодаря за това, че ме поканихте тук, за партньорите ни, всички, които са дошли тук. Ценя Вашето време.

Работя по темата за политическото финансиране от години и на международно ниво, може би твърде дълго. Но днес ще обсъдя американската система. Ще го направя, защото смятам, че има разлика между това, което се случва тук, и там, в Съединените американски щати. Но ако ще използваме аналогията, мисля, че Съединените американски щати също счупиха яйцето. Не съм сигурен как ще го залепим отново.

Сега ще Ви запозная с федералната система и ще се радвам да чуя въпросите, които бихте имали впоследствие. Приемам, че ние се борим с този проблем от много време. През 1905 г. президентът Рузвелт беше осъзнал необходимостта от реформа по отношение на финансирането на предизборни кампании и искаше да се изготви закон, който да забранява финансиране от страна на корпорациите. От този момент нататък, системата на контрол върху финансирането, която имаме, е резултат от битката между законодателната и съдебната власти.

В периода 1907 – 1966 г. Конгресът прие много закони в тази посока

През 1971 г. отново беше приет Закона за предизборните кампании на федерално ниво /ЗПКФ/, който направи опит да консолидира усилията в тази посока. ЗПКФ беше променен през

1974 г. когато се поставиха ограничения върху даренията и се създаде Федералната Избирателна Комисия /ФИК/. ФИК отговаря за изпълнението на закона, декларирането на информация и администрира програмата за финансиране с публични средства. През 1976 г. ФИК администрира първата президентска кампания, финансирана с публични средства.

Всеки път, когато запознаваме наши посетители с работата на комисията, се установява, че всъщност тя има доста тесен обхват на действие и юрисдикция. Задачата на ФИК е да защитава интегритета на процеса на финансиране на кампания на федерално ниво чрез гарантиране на прозрачност и справедливо приложение на федералните закони. Тук е важно да отбележа, че ФИК има юрисдикция само по отношение финансирането на национални кампании /за Сенат, за Камара на представителите, за Президент и Вицепрезидент/. Това означава, че всеки щат и местно самоуправление имат своя собствена регулаторна система.

Би трябвало да говоря за механизмите, които са приети и възраженията срещу тях. Има няколко неща. Самите механизми не са от най-добрите и има няколко причини, които ще спомена малко по-късно.

ФИК има три основни задачи:

- Да информира обществеността как се финансират федералните кампании и комисии;
- Да популяризира съобразяване със законите за финансиране чрез образователни инициативи, и
- Да предоставя навременни насоки на обществеността за законовите изисквания.

Публикуват се отчети за кампаниите за Президент и Конгрес и в тях се посочва какви суми е набрала и похарчила всяка кампания,

както и списък на всички дарители, които са дарили над 200 долара. Всяко дарение над 200 долара се публикува на уебстраницата, където може да го намерите.

Освен това се налагат ограничения на предоставените суми и на разходите. Комисията може също така да разследва оплаквания и нарушения. Правят се одити на кампаниите и на организациите. ФИК администрира финансите на президентската кампания, когато е финансирана с публични средства. А това може да стане, когато кампанията има широка обществена подкрепа. „Широка обществена подкрепа“ е едно интересно понятие, което означава, че кандидатът трябва да е набрал повече от 5 000 долара в поне 20 щата, т.е. да е набрал повече от 100 000 долара.

Няма да се спирам на това как се прави калкулацията, но ще ви дам за пример, че през 2016 г. допустимата сума, която можеше да бъде дадена на кандидатите щеше да бъде 94.14 милиона долара. Искам да отбележа тук, че ако решите да ползвате тези финанси, има ограничения по отношение на разходите за кампанията. След кампанията на Обама от 2008 г., никой повече не ползва тези фондове, защото кандидатите могат да наберат и да похарчат много повече пари и нямат интерес да ползват тази система.

Попитаха ме – по какъв начин се подават жалбите в комисията?

На практика всеки – частно лице или институция може да подаде оплакване като обясни в какво се състои нарушението. Всички президентски кампании, които приемат да ползват публични средства подлежат на одит. Интересно е да се отбележи, че други институции, като Данъчната служба, също могат да препращат случаи на комисията. Много се използват и алтернативните способи за разрешаване на спорове, т.е. чрез постигане на съгласие между

страните като така се набляга на коригиращи мерки. Но така или иначе за субектите, които не изпълняват законовите изисквания, има предвидени глоби, както и за късно подадени или изобщо неподадени отчети. ФИК си имат своите силни страни. Дава прозрачност по отношение на индивидуалните дарения, също така съставя резюмета на полученото финансиране, публикува и оповестява информация. И също така може да се проследи в исторически план финансирането по отделни дарения, също така средствата, които са разходвани. Всъщност тази информация е налична на уебстраниците им и позволява да се правят сравнения, и това се прави по един наистина добър начин, това е положителното. На практика може да се сравняват разходи, трансфери от други комисии, заеми, ре-финансиране и др.

Комисията си има и слабости и това е нейната структура. Членовете са назначават от Президента и се потвърждават от Сената. Не повече от трима члена може да представляват една и съща партия. И понеже всеки член е от някоя от двете партии, често се стига до невъзможност да се вземат решения. И понякога в комисията има 3-ма демократи, 3-ма републиканци, които никога не могат да вземат решение с мнозинство. Това е действително трудно. Последно, например, бившият заместник-председател на ФИК, Мат Петерсън, обяви, че напуска и така Комисията остана само с трима члена. А федералният закон казва, че трябва 4 или повече членове да вземат решенията. И сега дейността на Комисията е доста ограничена. Очаква се Тръмп да направи назначение.

Сега, бих искал да спомена 3 въпроса, които са много важни в контекста на финансирането на политически партии в САЩ и които излизат извън контрола на ФИК. И първият е потокът на нерегламентирани дарения от трети страни в рамките на

политическите кампании. Как се наблюдават тези тъмни пари? На второ място, ще спомена един въпрос, който трябва да бъде гледан много внимателно и това е чуждестранното влияние върху изборния процес. Като човек, който е работил в това отношение много дълги години, това много ме плаши, защото знаем, че има тенденции например в някои държави да се забраняват граждански организации, които повдигат опасения в тази насока, и се случват и други много тревожни неща. И третият въпрос – учудвам се, че никой още не го е споменал, е въздействието на социалните медии, на новите форми на реклама. Съвсем накратко ще спомена и този въпрос.

По отношение на финансирането от трети страни имаше едно решение на Върховния съд през 2010 г., с което сигурен съм сте запознати – „Граждани срещу ФИК“. По това дело Върховният съд се произнесе, че разходването на средства от политическите партии е форма на свобода на словото, която е защитена от Първата поправка и Конгресът няма право да ограничава независими разходи на корпорация или синдикат. Това отвори вратата за корпорации да правят дарения за своите политически избраници като съответната корпорация, която прави дарението, е технически независима от кандидата, тоест няма никаква съгласуваност между действията на корпорацията и самия кандидат, което, разбира се, е много трудно доказуемо дали е така или не е така. Това решение даде възможност за създаването на т.нар. супер политически комитети, които могат да приемат неограничен брой дарения от корпорации, синдикати и други групи, за разлика от традиционните комитети, които можеха да приемат максимум от 5 000 долара от индивидуален дарител и то на година и да дават директно същата сума на всеки кандидат за съответния изборен цикъл. Резултатът е, че общата сума на външни

разходи във федерална кампания се увеличи неимоверно много и вече представлява съществена част от цялостното финансиране на федерална кампания.

Според неправителствената организация Двупартиен политически център, супер политическите комитети са похарчили в предишните избори от 2016 г. 1,1 млрд. долара, което е 17 пъти повече, отколкото подобни комитети са изхарчили в кампании от 2010 г.

ФИК наблюдава също и може да санкционира за неправомерно политическо влияние и неамерикански граждани или корпорации, това може би Ви е известно. Законът изисква чуждестранните лица да се регистрират и да оповестят финансирането за своите политически дейности. Държавният департамент на правосъдието може да налага глоби и други наказания – лишаване от свобода, а също и да издава заповеди за определени забрани.

От 2017 г. този закон се прилага доста стриктно и вече имаме 6 казуса на такива дарения, които са обявени за нерегламентирани. Всички се отнасяха до участие или на правителството на Украйна или на Русия. Повечето от тези случаи бяха с висок обществен интерес, защото бяха свързани с президентската кампания на Тръмп.

И на последно място, социалните медии и тяхното влияние върху процеса на провеждане на избори и политическия процес като цяло. През 2016 г. – знаете, имаше съмнения за намеса в американските избори и голяма част от проблема беше свързан с това, че не знаем кой плаща за политическите реклами, кой ги произвежда. Фейсбук, разбира се, знаете, участва в този скандал. Те поне се опитват да направят нещо по този въпрос. Но проблемът не

е ограничен само и единствено до Фейсбук и не се знае все още по какъв начин ще бъде регламентиран в бъдеще. Може би, от една страна, стремежът е да защитим неприкосновеността на нашите данни. И точно това е причината, поради която Фейсбук и Туитър например казват, че те не могат да разкрият данните на техните потребители. Тоест този стремеж към защита на личните данни ще направи процеса още по-малко прозрачен, а не съм сигурен, че това е целта, която се опитваме да постигнем.

За да не навлизам в твърде много технически подробности, ще премина към заключението. Правени са много изследвания в Щатите, в Канада, в Мексико, сравнителни и други, които много внимателно проследяват финансирането, разходването на средствата. Те казват, че ФИК е много добра в проследяване на разходите, разследване и даване на прозрачност. Но ако погледнете режима в други държави в Северна Америка, американският модел, този в САЩ е най-нефункционалният от трите възможни системи, заради двупартийната система, основно заради факта, че комисията трябва да има кворум от 4 гласа, за да взема решения, заради това, че няма много стриктно прилагани правила за огласяване на това колко пари има в политическата система и по какъв начин те се разходват, затова, че няма стриктни правила за разкриване на източниците на финансирането.

В заключение, мисля, че в основата на една успешна система за регулация на финансирането на политическите формации е прозрачността и оповестяването. По мое мнение, тези основни принципи вече не съществуват в американската система. Парите винаги ще намерят своя път в политиката и ако не се знае колко пари са в оборот в системата, откъде идват и как се харчат, ще бъде много трудно да се говори за нови начини на финансиране на

политическите партии и публично финансиране на политически кампании. На това се дължи и недоверието на хората в политическия процес и мнението, че политиците са корумпирани, което за съжаление е факт не само в Америка, но и в целия свят.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря на Чад за изключително интересната презентация.

Предлагам Ви да преминем в дискуссионен формат, подканям Ви да задавате въпроси и към Чад, и към другите ни лектори, защото наистина експертизата им е много дълбока. Ще Ви помоля да се представяте за протокола.

Благодаря, заповядайте.

ДИМИТЪР СТОЯНОВ: Здравейте. Димитър Стоянов от кабинета на зам.-министър-председателя по правосъдната реформа.

Благодаря Ви за експозето, което направихте. То поставя на дневен ред няколко въпроса.

Аз се интересувам много от политическата система в Щатите и първият ми въпрос е – през 2018 г. в Калифорния беше предложено едно изменение, което на практика отмени решението на Върховния съд по „Ситизънс Юнайтед“, така че първият ми въпрос е какво е мнението Ви, ще бъде ли възможно да бъде прието изменение на Конституцията, което да възпрепятства действието на решението по „Ситизънс Юнайтед“?

Няма константна практика, защото си спомням едно решение от 90-те години, което задава стандарти за финансиране на политически решения, но то беше отменено със „Ситизънс Юнайтед“ с решението на Върховния съд по това дело.

И вторият ми въпрос е свързан с така наречената схема „Плей ту плей“. И ще Ви дам един пример, през 1991 г. конгресът приема законодателство за модернизиране на фючърсите. Това е свързано с т. нар. Закон „Глассигъл“, става дума за ограничения на инвестиционното банкиране. И тогава конгресът, представителите и на двете партии, гласуваха за отмяна на „Глассигъл“. Обаче през 2008 г. имаше още едно знаково решение на конгреса за предоставянето на публична помощ на банките и тогава в системата влязоха страшно много средства от Уолстрийт.

Така че Вие как виждате ситуацията, има ли риск политическите корпорации просто да правят дарения, за да получат това, което искат от политическата класа?

Има и едно решение от Охайо. Влиянието на една такава организация върху конгреса е незаобиколима.

И третият ми въпрос – вярвате ли, че Изборната комисия трябва да престане да съществува, особено в контекста на това, което се случи на изборите през 2016 г.?

И последният ми въпрос е свързан с една инициатива, подета от различни хора в социалните медии. Има слух, че администрацията на Тръмп подготвя проект за заповед на изпълнителната власт, за да предотврати цензурата във фейсбук, ютуб, твитър и т. н. – какво мислите Вие за тези инициативи?

ЧАД ВИКЪРИ: Да, доста конкретни въпроси ми зададохте, не мога да Ви дам бързи отговори и няма, предполагам, и отговорите ми да бъдат твърде оптимистични.

На първо място, шансът за конституционно изменение, което да отмени решението по „Ситизънс Юнайтед“, въобще не виждам как ще стане това, нито президентът, нито консервативните Щати

ще се съгласят на приемането на такова изменение на Конституцията. Нещо много сериозно ще трябва да се случи.

По отношение на Закона „Гласийгъл” не мисля, че говорим за едно и също нещо. Очевидно е незаконно да корумпираш както представители на политическата класа, така и съдии. Не съм специалист в тази област, но не виждам как скоро ще се приеме законодателство, което да промени ситуацията особено.

По отношение на връзката между начина, по който даренията са обвързани със свободата на словото, не виждам как ще се промени законодателството.

По отношение на Изборната комисия. Има една книга, която се нарича „Сляпото място на Америка”, която коментира тази тема. И в международен план всеки сериозен изследовател смята, че тази институция е анахронистична, че трябва да бъде поне изменена, ако не да преустанови да съществува. Обаче има 13-14 щата, които са постигнали съгласие с техен глас решение на Изборната комисия да бъде отменено. Ако Електоралната комисия се промени, консервативните щати в центъра на Щатите ще загубят своето влияние в колежа.

И последният Ви въпрос беше за свободата на словото.

Има една инициатива...

ДИМИТЪР СТОЯНОВ: Доколкото разбирам е проект за заповед на власт...

ЧАД ВИКЪРИ: Притеснението в това отношение е, че всъщност истинската цел е да се усили влиянието на социалните медии в подкрепа на президента Тръмп. Не знам дали ще бъде оспорена подобна заповед в съда, мисля, че ако това се случи..., всичко можем да очакваме. Но така или иначе напоследък се шокирам от все по-малко неща и се шокирам, без действително да

съм учуден и не бих се учудил, точно в този смисъл, ако се приеме такава заповед.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря. Заповядайте, Калин Славов.

КАЛИН СЛАВОВ: Здравейте, Калин Славов – „Прозрачност без граници“.

Аз до известна степен съм провокиран да взема думата и от битността си не само на изпълнителен директор на „Прозрачност без граници“, но по-скоро на юрист, който се занимава и с финансово право.

Искам да обърна внимание върху един аспект на дискусиата, който малко като че ли ми убягва. Дотук говорим преди всичко за финансиране – финансиране на избори, изборни кампании, тяхната отчетност, правилата, по които те се водят. Струва ми се, че това е само един от аспектите на въпроса дотолкова, доколкото демокрацията не работи само по време на избори и чрез избори, политическите партии имат своя живот и в интервала между отделните избори. И до голяма степен, ако може да сравним интереса на играчите, които са склонни да финансират политически партии в предизборния период, то е по-скоро интересът към едно състезание с коне, където се опитват да зложат на колкото може повече участници и да предскажат резултат. Когато имаме обаче вече победител, интересът им сякаш не намалява, даже може би се усилва, защото в периода между избори тази власт се упражнява.

В нашия конкретен български случай, когато говорим за бизнес, който е склонен да пазарува, ако използваме термина, който проф. Тодоров включи в своето изказване, имаме политически пазар, играчите са склонни да пазаруват, в този период също трябва да постигнем достатъчно прозрачност и отчетност, колкото и да са

банализирани вече тези думи, прозрачност и отчетност в дейността на политическите партии и това не трябва да ни убягва. Защото в крайна сметка демокрацията се гради върху доверие, доверието на гражданите към политическите играчи и, пак казвам, то не се осъществява само в периода на изборите, а реакциите на обществото – виждаме и по злободневни теми, дори в нашата ситуация, в която прагът на чувствителност е силно вдигнат, вече не знаем какво може да ни раздвижи като общество, но все пак се появяват реакции на някои особено драстични действия.

Струва ми се, че когато говорим за проблема финансиране, механизмите за отчетност са изключително важни в целия период, не само в предизборния и изборния период. В този контекст трябва да се мисли за отчитане в реално време. Ние живеем в общество, което е онлайн, което изживява събитията в живо предаване. Механизмът, който работи в момента чрез Сметната палата и годишните отчети на политическите партии, не може да бъде това ефективно средство дотолкова, доколкото нещата там се случват постфактум, година – година и половина след като дадено финансиране вече е получено. Случва се между 4 стени, такава е спецификата на работата, нормално, това е кабинетна работа – проверката на отчетите на политическите партии.

Така че трябва да се мисли за механизми за по-малки периоди на отчитане, повече публичност на отчитането и повече детайлност. Когато говорим за финансиране от икономически субекти, каквито са търговските дружества, трябва да е абсолютно ясно кое търговско дружество кога е финансирало дадена политическа партия и съответно какви действия е предприела тази политическа партия сякаш в резултат от това финансиране непосредствено. Защото това се случва, за съжаление.

Друго нещо, което ми се струва, че липсва, за да не правя цяло изказване, разбира се, продължително, аз рядко казвам, че нещо липсва в нашата правна система, защото ние имаме една свръхрегулация на повечето процеси, но виждате ли, например регулация на този легитимен процес на представителство на интереси, какъвто е лобизмът, липсва. Регламентация на лобизма липсва. Нещо, което в ситуацията на пряко финансиране от търговски дружества на политически партии би извело на светло много процеси на политическа обвързаност и връщане на политически услуги, заплащане на политически услуги - нещо, което представлява част от азбуката на процеса на финансиране. Да, кой кога и защо е финансирал дадена политическа партия?

И отново, струва ми се, че политическият процес би спечелил само от това дотолкова доколкото стъпка по стъпка може да възвърне доверието граждани и политически партии, без което обществото губи този демократичен механизъм за управление.

Благодаря Ви.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: И аз благодаря. Без да искам да влизам в диалогичен режим, но напълно съм съгласен с това, което споделихте.

Единният регистър по Изборния кодекс аз, занимавайки се с този проект, всъщност го отворих за първи път, и наистина бях впечатлен от количеството и детайлността на информацията, която се качва, но тя е само за кампаниите. Всъщност отчетите на Сметната палата, които са за политическите партии изключително общи, там е много трудно да се ориентираш откъде са дошли, от кого са дошли, кога, също така и за какво.

Така че, ако Вие имате някакви коментари, по отношение на това. Аз не знам дали законът за лобизма в Щатите, където знаем,

че това е първи път така регулирано, дали по някакъв начин играе превантивна роля за парите в политиката, най-общо казано?

ЧАД ВИКЪРИ: Има много закони, които покриват лобизма в Съединените американски щати, но няма ограничения за разходите. Информацията трябва да бъде публикувана, дори когато става дума за представителни разходи от 15 долара. Дори съм изненадан когато се споменава финансирането на компаниите, че не се повдигат повече въпроси относно тези проблеми, защото има сериозен проблем със средствата, изразходвани от лобистите. Това мисля, че е нещо, което трябва да бъде проверено. Благодаря за предложението.

Също така трябва да се повдигне въпросът за подаването на отчети навреме, защото не се чува за тези отчети 6 до 7 месеца след изборите, когато е твърде късно.

Това, което правим ние, е, че отчетите се подават навреме, те се подават на месечна база. За съжаление няма кампаниен период в Съединените американски щати, ние винаги сме в кампания, което е ужасно, но законите се прилагат към партиите и към кандидатите през цялото време. Няма определен период от време. Това е нещо, което трябва да бъде прегледано не само по време на кампанията, но преди самата кампания и след кампанията.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Заповядайте.

АНТОНИЙ ТОДОРОВ: Разбира се, не толкова в детайлите, колкото в принципите, можем да говорим за българския случай.

Проблемът за мен, наред с много други проблеми, е в това, че финансирането, специално на партиите, дори и на компаниите, е нещо като финансиране с, как се казва, бял чек – дават се парите, без достатъчно детайлно да се указва за какво могат да бъдат

използвани тези пари. Предполага се, че партийното финансиране отива за обичайната дейност на политическите партии.

Но станахме свидетели многократно как например една политическа партия може да дари част от партийната си субсидия за някакво хуманитарно дело, което ми се струва крайно нередно. Защото откъде-накъде тя ще се разпорежда с пари, дадени ѝ по предназначение? Ако иска някой лично да дари пари, да извади от джоба си и да съберат, да направят подписка и т. н. Но не, това беше част от партийната субсидия. Но това е, да кажем, един малък, страничен въпрос. Въпреки че може да бъде третиран като опит да се повлияе на определено обществено мнение и да се получат електорални дивиденди.

Така че според мен си заслужава да се говори за това и да се развива законодателството и в тази насока. Само че решението беше просто рязко да се намали, почти да се ликвидира публичното финансиране на политическите партии, да се отвори Кутията на Пандора, тоест безгранично финансиране от частни източници, вместо обратно – да се ограничи частното финансиране, дори да се увеличи публичното финансиране, само че при много строги правила.

ДАНИЕЛ СМИЛОВ: Няколко думи и от мен.

Защо се фокусирахме върху тези въпроси, за които говорехме? Те са някакси обсъждани и голямата промяна беше свързана с тях. Разбира се, има и много други неща, за които можем да гледаме, като Законът за лобизма и прочее, и прочее, които биха могли да бъдат полезни за страната.

Но едно нещо ми се струва, че е важно и благодаря на Чад да неговия анализ на американския модел. Един аспект, който е интересен там, е за ролята на това независимо финансиране, нали,

ролята на корпорациите, които добиват такъв независим глас да харчат неограничени пари на практика и това да бъде легално.

Сега, имаше в американския модел опити за ограничаване на харченето на средства, но основанието, на което това може да стане, беше корупция. И в това дело, за което беше споменато, от 1989 година „Остин срещу” , наистина съдът беше опитал да въведе едно понятие за структурна корупция, дефинирайки непропорционалното изразходване на средства от страна на компаниите като всъщност корупционен ефект върху политическия процес. Но това, което стана, е, че логиката на това решение, което от моя гледна точка беше добро, беше през 2010 г. отхвърлено и всъщност мнението на съдията Скалия, което беше „особено мнение” 1989 г., всъщност стана основното мнение на съда.

Това наистина е проблем, но е само американски проблем. Аз ще дам пример от българската реалност за влиянието на големи корпорации. Да вземем скандала с КТБ и това, което се е случило. Имате много богат бизнесмен, който решава да направи собствена партия, партията на Барекков, и собствена телевизия. Виждате огромен ресурс, който няма как да не изкриви политическата надпревара.

Сега, въпросът е как реагираме? Дали е удачен вариант американският у нас да кажем – о, кей, просто корпорациите имат право на свобода на словото такава, каквато и останалите. Мисля, че за нас това не е добър вариант.

Нашият модел се опитваше да ограничи това влияние със значителна публична субсидия за политическите партии и с друг вид ограничение, включително директни дарения от страна на корпорации. Всичко това отпадна. И ми се струва, че моделът, който сега се налага, е на практика по-лош от гледна точка на

проблемите със захвата на държавата, и то някакси радикално по-лош или някаква малка крачка в посока на влошаване. А всъщност големите прегради, които съществуваха, паднаха. И това ми се струва, че би трябвало да се обсъжда и се надявам в следващия панел да е също в центъра на внимание.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря. Крум Зарков поиска думата – заповядай.

КРУМ ЗАРКОВ: Благодаря и аз. Присъединявам се естествено към поздравленията за организацията на това събитие и благодаря на докладчиците за размислите и примерите, които дадоха. Аз ще се огранича само в няколко аспекта, без да засягам вътрешнополитическата обстановка, която е предмет на втория дебат, а и нямам тук опоненти, с които да вляза в спор.

Темата за парите в политиката е всъщност темата за това що е то политическият субект и каква е неговата роля, дали защитава автентичен частен интерес или някой друг под прикритието на думите за обществения интерес?

Той може да бъде разбит и трябва да бъде разбит на три елемента, които прозвучаха ясно. За какво са пари на политически партии, ако приемем, че те са основният политически субект? Колко пари точно им трябва? И откъде идват тези пари?

За какво са парите на политическите партии?

Естествено, че политическата партия има разходи през цялото време. Има офиси, ако е от национален мащаб, трябва да бъде близко до хората, да чува, да харчи за експерти, за да подготвят своите законодателни инициативи и т. н. Но истината е, че тези пари са незначителни спрямо това, което трябва на определена политическа сила по време на една предизборна кампания, за да

може нейните съобщения да бъдат максимално чути, разбрани, обяснени и привлекателни.

И тук стигаме до лимит на системата, който нито в България, нито, струва ми се, в Щатите сме намерили подход, и това, за което говори проф. Тодоров, а именно, че политиката се превръща все повече и повече в шоу-програма, в която кандидатите трябва да харчат все повече и повече, за да бъдат все по-атраktivни и по-атраktivни.

Един от аспектите на това, което се наблюдава навсякъде по света, е, че като че ли се получава така, че колкото повече пари се наливат в тези кампании, толкова повече качествата на добрия кандидат се разминават с качествата на добрия държавник. А именно, колкото по-атраktivно изглежда един кандидат, той трябва да е много рязък, много експресивен, което понякога влиза в пряко противоречие с това, което трябва да прави, веднъж взел поста, когато трябва да е много по-нюансиран, много по-събиращ и много по-обединяващ, най-малко казано.

Но при всички случаи няма избори без пари – каза проф. Тодоров, но се получава и другото, че за някои няма пари без избори. И тук, от една страна, имам предвид злоупотребата с власт, веднъж, когато си я взел с пари, които, да кажем, те задължават за нещо или с лична облага. Но имам предвид и друго – професионализацията на изборния процес, кампанийните мениджъри, които идват, за да изграждат този образ на шоуто, за което говорим.

В България много се говори за социологически проучвания. Говорихме за медийния пакет. Всичко това изисква страшно много пари за професионално правене на избори. И прякото последствие от това е, че тази обществена дейност в политиката се

професионализира до степен, до която техниката измества идеите и може да се стигне в крайния ѝ вариант, в България няма да казвам засега, но изборите, както каза проф. Тодоров, цитирам го за трети път, защото това е изключително важно според мен – изборите може да произведат недемократичен резултат, което е краят на демокрацията. Защото ако изборите произведат недемократичен резултат, ние сме на „game over” – за нашите англосаксонски говорещи приятели.

Какво е решението според мен и къде се крие голямата разлика между българския и американския модел? А той е именно в резистентността на общественото мнение, на онзи момент, в който колкото и пари да се наливат, има една определена граница, във Франция се нарича Републикански пакт, в Америка е залегнала в принципите, които са създали тази държава, която не може да бъде преодоляна. И дори да бъде преодоляна, ще бъде замалко. Защото действат останалите институции, било те съдебни или други.

И тук съм напълно съгласен с доц. Смилов, който определи за парадоксално случващото се в България – бруталното орязване, от една страна, на публичните финансираня, отварянето на частните, от друга, и стигам до това откъде да дойдат парите. Естествено то е парадоксално, само ако вземем предвид, че идеята е да има повече демократичност, свобода и т. н. в българската политика. А очевидно е, че целите на законопроекта не бяха точно това.

В България се стигна и се е стигнало до публичното финансиране не от днес за утре, а в продължение на дълги и доста трудни процеси, започнали през 1991 г. и свършили в началото на 2000 г. с въвеждането на съответната система. За съжаление ние допуснахме – и тук приемам всякакви упреци и вина, първо, общественото мнение да бъде тотално обработено вследствие на

най-различни популистски изказвания на референдум, на който се скриха всички, включително... всички. Е, обещах, че няма да атакувам други, но няма и да се самобичувам прекалено.

В този ред на мисли струва ми се, че дебатът за парите в българската политика тепърва ще се състои, независимо как ще бъдат публично или не финансирани, тъй като проблемите са много и отчетите на Сметната палата не ги показват. Но това, което трябва да знаем, е – струва ми се и такава дискусия би била полезна, че работата трябва да е не само върху техниката, не само върху съответния законопроект, не върху съответното решение 1 лев или 11 лева, но около общественото възприятие като цяло. Защото много често се оплакваме от популистите, но аз няма да се уморя да цитирам един бивш френски първи министър, който казваше, че крайната десница тогава във Франция дава грешните отговори, но поставя правилните въпроси. И ако ние не отговорим на хората какво точно прави една политическа сила и защо има нужда от нея, то дори да се върнем временно на по-добрите решения, те ще бъдат краткосрочни.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря.

Ние сутринта всъщност с колегите от СИБИ коментирахме каква е практиката в законодателството, защото е различна. В някои държави се изброи, ограничително експлицитно се посочва какво означава политическа дейност, тоест за какво могат да харчат пари партиите. В нашето законодателство е по друг начин. За това ще си говорим после, най-широко е дадено. И двете си имат и плюсовете, и минусите, но това също е важно.

Мартина Костова – видях, че иска да попита, може би има и други въпроси, Цветомир Тодоров, за да може да ги съберем преди кафе-паузата.

МАРТИНА КОСТОВА: Здравейте. Мартина Костова се казвам, работя в Българското училище за политика.

Имам един въпрос към нашите панелисти, и той е виждате ли сигнали в обществената среда, които водят до заключението, че ще има и допълнителни опити за реформи или реформи на политическата система, като например въвеждане на мажоритарни избори, каквито допълнително ще засилят позициите на няколко основни политически играчи?

Това беше въпросът, който исках да задам преди малко, но тук г-н Зарков понеже седя и просто не мога да се стърпя, нали, в битието ми на бивш журналист не мога да не коментирам това, което каза по отношение на хората, които правят кампании и това, че все повече се залага на шоу-програма. Аз мисля, че хората започнаха да се уморяват от това и мисля, че има много сигнали за това в обществото.

Имам едно съвсем конкретно предложение към всички, които се занимават с политика. За да видите, че това е така, приете законодателство или нормативна уредба, която да накара агенциите, които мерят рейтингите на големите телевизии, да направят публични рейтингите, защото те в момента не са - нещо, между другото, с което много се различаваме от Щатите. И тогава вече ще видите дали наистина програмите, които имат шоу елемент, са толкова гледаеми, колкото Вашите кампанийни мениджъри, ли казват, или не е точно така.

Благодаря Ви.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Цветомир, заповядай. Може би последен въпрос, преди да отговорим, ако е насочен към някой от панелистите.

ЦВЕТОМИР ТОДОРОВ: Няколко пъти се определи като проблем това, че политическите партии превръщат кампаниите в шоу, че платформите и идеологическите неща са отишли на заден план. Аз не го виждам като такъв проблем по простата причина, че след като обществото иска шоу, партиите просто се съобразяват с това. Така че партиите тук по-скоро следват някаква тенденция.

Първо тази бележка исках да направя, но мисълта ми беше друга. Просто бях провокиран от Мартина.

В началото се сподели, че, нали така говорим, за официално финансиране и неофициално, черен пазар, черно финансиране, ако можем така да кажем. Тук ние си говорим за официалната част, но всички знаем, че в страна като България търговията с гласове, тоест мръсният пазар на гласове, което по никакъв начин не вярвам аз, че минава през официалните каси на партиите, или ако минава, бих искал да питам как се осчетоводява?

Да се върнем към въпроса с търговията на гласове, където очевидно по някакъв начин се финансира, но очевидно не се осчетоводява, бих искал да питам панелистите имат ли наблюдения по какъв начин такива механизми съществуват в други изборни системи или въобще по какъв начин това може да бъде регулирано, тоест саморегулирано на ниво партии или някакъв външен регулаторен механизъм, който очевидно в България не сработва, говоря за правораздавателната система?

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря.

Сега ще дам думата кратко, ако може, в блиц вариант да отговорите на двата въпроса, след което да излезем в почивка.

АНТОНИЙ ТОДОРОВ: Ами добре, набързо.

Предлага се реформа на избирателната система, която се предлага по начина, по който беше направена реформата във

финансирането на партиите, набързо, за две седмици да решим важен проблем.

Отдавна съм казал, че в българските условия мажоритарни избори ще бъдат катастрофа, но не съм си променил мнението оттогава, откакто го казвам. Все едно, това не пречи да се търсят някакви други форми, някакви смесени, ако щете.

Колкото до шоуто, наречено избори, аз тук цитирах Майкъл Харт, но въпросът тогава е – а къде ще дискутираме политически въпроси, такива, дето засягат всички, отнасят се до обществото като цяло и до неговата цялост, къде? Хубаво, нека има шоу, нямам нищо против, обаче къде ще остане място за политиката? Трябва да го помислим това. Значи може би тогава, ако не са предизборните кампании, ще е друго. Но аз съм убеден, че хората, които виждат, че това става шоу, започват просто да се оттеглят от политиката, казват – това не ме интересува, аз предпочитам с нещо друго да се занимавам, или друго шоу.

Но колкото за купуването на гласове, искам да кажа нещо, което ми се струва, че също рядко дискутираме. Опитваме се да преследваме най-вече тези, които купуват гласове, там, дават пари, карат хората да гласуват.

Хайде да се поставим от страна на някой, който много добре знае, че каквото и да му обещае някой политик или политичка, все едно, няма да се случи. Той вижда в това една голяма измама и тогава казва – аха, искаш да гласуваме за Вас – дай пари. Влиза в чисто пазарните отношения на същите тези, които знаят много добре, че казвайки „ще оправим този проблем”, няма да го оправят.

От тази гледна точка аз не се отнасям осъдително към някой, който по този начин ще поиска възнаграждение за услугата да

гласува за еди-кой си. Въпросът е можем ли да излезем от този пазар?

ДАНИЕЛ СМИЛОВ: Набързо, по мажоритарната система. Само да напомня, че Българската асоциация по политически науки има становище по този въпрос, там са изложени от най-важните аргументи защо една такава промяна не би била добра за България. Наистина споделям напълно това мнение и за да спестя време, просто ще Ви насоча към този документ. А иначе това е въпрос, който си заслужава отделна и то доста детайлна дискусия.

По отношение на купуването на гласове аз съм чел доста отчети на политически партии и никъде не съм видял осчетоводено това перо. Наистина това е такова безобразие, родно, не е директно свързано с проблемите, които днес обсъждахме.

Защо се получава? Един от отговорите е, разбира се, на социално ниво – това, което беше казано, че има маргинализирани групи, които не виждат, които дотолкова са извън публичния живот, че не виждат стойност в гласуването. Това е едното, което трябва да се промени. И другото, разбира се, е, че имаме прокуратура, която няма да тръгне към основни партии, които организират купуването на гласове. Това е другият елемент.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Чад, заповядай.

ЧАД ВИКЪРИ: Сега, тъй като съм последен, по отношение на купуването на гласове. Мисля, че е много лесно да мислим за това, че купуването на гласове е лошо, трябва да се забрани от закона и че проблемът е в прокуратурата, особено когато говорим за наказателно преследване, когато трябва да докажем, разбира се, умисъл, тоест трябва да се докаже, че избирателят е променил решението си за кого да гласува вследствие на това. Тоест трябва да

сте знаели предварително за кого ще гласува един избирател, за да му платите, за да го накарате да промени своето решение.

В Армения смятат, че изграждането на мост в общността например е начин да подкупиш избирателите, за да гласуват за определена политическа сила. Но мислейки за това какво представлява купуването на гласове, как се преследва от закона, всъщност това е едно доста трудно занимание.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря на всички. Изключително интересна дискусия, много интересни доклади на нашите панелисти.

Но на мен ми се искаше малко повече да поговорим за ролята на медиите, то беше споменато през цялото време. Но както и традиционните, така и новите медии, очевидно са каналът, през който си оформяме намеренията за политическо действие като гласуването. Съответно в отчетите на политически партии за кампании те посочват, че именно медиите са най-голямото разходно перо. Знаем, че Централната избирателна комисия следи част от медиите, има правомощия за това, а социалните мрежи не попадат в този обхват. А очевидно това, което каза Чад, там също се харчат много пари и проблемът е, че не знаем кой зад кое стои точно. Но се надявам може би във втория панел, когато вече ще говорим за България, за местното, за локалното, не в сравнителен план и така, за абстрактното, да се опитаме да помислим и върху това.

Кафето трябва да е отвън. Предлагам в 15,30 ч. да се съберем отново тук, за да изслушаме другите два интересни доклада.

Благодаря.

* * *

(Кафе-пауза, 15,05-15,35 часа)

* * *

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Добре дошли отново след почивката! Надявам се сте презаредили батериите и вниманието.

Продължаваме, както Ви казах, вторият панел ще се концентрира върху случващото се в България по отношение на финансирането на партиите, като ще имаме двама панелисти – д-р Ваня Нушева от Асоциация „Прозрачност без граници” – България. Между другото, нейната докторска дисертация е точно по темата „Международните стандарти” и това, което тя сега ще ни представи, е много интересна презентация, която, между другото, я имате разпечатана в папките си, за това дали последните промени в законодателството отговарят на тези стандарти или се провалят в това начинание.

Ваня, заповядай.

ВАНЯ НУШЕВА: Благодаря много за поканата да участвам в тази конференция.

Като човек, който се занимава вече почти 20 години с темата за финансиране на политическите партии на предизборните кампании, звучи парадоксално, че след толкова сериозен напредък, извървян през периода от 1989 г. до 2014-2015 г., отново на дневен ред възникват въпроси, които стоят в основата на ефективното функциониране на системите за финансиране на политическата дейност в демократичните общества и които бяха намерили сравнително адекватно решение в българското законодателство.

През 2015 г. завърших едно сравнително изследване, което имаше за цел на първо място да проучи какви са международните стандарти за финансиране на политическата дейност, като в тази връзка изследвах опита на организацията, в която работя – Transparency International, на Съвета на Европа, на Организацията за

сигурност и сътрудничество в Европа, на IFES и на други организации, които имат богат опит в тази област.

На второ място, целта на изследването беше да бъдат структурирани набор от европейски стандарти за финансиране на политическата дейност, които могат да служат като ориентир за оценка на това доколко в една държава законодателството и практиката съответстват на тези стандарти.

И на трето място, всъщност това, което направих, беше да проуча и да оценя какво е развитието на законодателството в България, какви са практиките по приложението на законодателството, какво е приложението на тези стандарти от 1989 г. до 2015 г.

Неслучайно споменавам това изследване, защото бих искала да структурирам днешното представяне, ръководейки се от няколко ключови стандарта, които могат да помогнат да оценим какво се случва в момента, в каква посока се движи българският политически живот и по-конкретно в каква посока се развива законодателството относно финансирането на политическите партии и на предизборните кампании.

На базата на това изследване идентифицирах 8 стандарта, които формират системата за финансиране на политическата дейност в съвременното демократично общество. Няма да разпростирам вниманието си тук върху всички, само ще отбележа и ще насоча вниманието си върху тези от стандартите, които имат отношение към темата на днешната дискусия.

Първият базисен стандарт, който е изключително важен стандарт за всяка демократична политическа система, е стандартът за прозрачност на приходите и разходите на политическите партии и на предизборните кампании.

Вторият стандарт е свързан с отчетността, като тук се включва както отчетността на политическите партии, така и отчетността на приходите и разходите по предизборните кампании на всички участници в изборния процес.

Третият стандарт е свързан с наличието на ефективен външен институционален контрол. Това е изключително важен стандарт, който в България не е достатъчно адекватно реализиран през по-голямата част от изследвания почти тридесет годишен период.

Наред с външния, институционален контрол, е важно да съществува и независим външен граждански мониторинг. Това е следващият стандарт, който гарантира на гражданското общество, неправителствените организации, експертите и изследователите възможността да наблюдават и да оценяват начина, по който се финансират политическите партии и предизборните кампании.

Петият стандарт, който по повод промените в законодателството през 2019 г. привлече вниманието на политически партии, неправителствени организации и експерти, се изразява в разнообразие и баланс на приходите и източниците за финансиране на политическите партии. Той включва и необходимостта от държавна подкрепа за дейността на политическите партии.

Два много важни стандарта, които също застанаха във фокуса на обществената дискусия през 2019 г., са ограниченията в размера на приходите и ограниченията на разходите, с съответно – въвеждане на забрани за финансиране от определени физически и юридически лица. И двата стандарта имат за цел да възпрепятстват попадане на партиите в зависимост от външно влияние, от въздействието на крупни бизнес интереси, като наред с това

съдействат за създаване на плурализъм и равни условия за всички политически субекти в рамките на предизборната кампания.

Последният, но не и по значимост стандарт е осигуряването на справедлив и равнопоставен достъп до медиите. Все повече внимание се отделя на този стандарт и, за съжаление, неговото неизпълнение все повече се оценява като съществен дефицит в българския политически живот.

Систематизирайки тези стандарти и оценявайки тяхното приложение, стигнах до извода, че в рамките на този почти 30-годишен период могат да се обособят 4 етапа в регламентирането на въпроса за политическото финансиране.

Първият етап обхваща периода от 1990 до 2001 г. и е свързан със създаването на твърде обща законова регламентация на финансирането на политическите партии и предизборните кампании. Тогава все още не съществува независима институция за контрол над политическото финансиране. В закона няма изрично дефинирани правила как се осигурява и разпределя държавната подкрепа за нововъзникналите партии, възможно е финансиране от анонимни източници. Като цяло регламентацията е пределно обща и не позволява осъществяването на адекватен независим институционален контрол извън самите партии.

Забележете, че това е периодът, в който всъщност се формира политическата система на страната, в която системата от държавни институции и цялостната законова рамка търпят огромна промяна. Извършва се огромна промяна и в икономиката на страната, като тя се трансформира от планова държавна икономика към пазарна икономика с нови участници – широк кръг частни икономически субекти.

В рамките на втория период (от 2001 до 2006 г.) се извършват редица промени в законодателството, като в тази връзка е постигнат известен напредък – създадена е Сметната палата като външен, независим орган за контрол над политическото финансиране. Тук трябва да се подчертае, че тя не разполага с правомощия да осъществява ефективен контрол над финансирането на партиите и на предизборните кампании.

Едва в рамките на третия и четвъртия период (до 2014 г.) се развиват онези ключови елементи в законодателството, които могат да позволят да направим оценка, че в общи линии българското законодателство съответства на голяма част от международните стандарти. Сметната палата получава по-широки правомощия за проверка на приходите и разходите, които декларират партиите и участниците в предизборните кампании. Дадени са ѝ правомощия за проверка и контрол – такива, каквито тя нямаше в предходния период. Въведени са редица изисквания за публичност и отчетност, категорично е забранено финансирането от анонимни източници, уеднаквени са изискванията за таван на приходите и разходите за различните типове предизборни кампании.

Забранено е финансирането от от редица видове юридически лица, като тук включвам и държавни фирми, и фирми с общинско, държавно участие, чуждестранни юридически лица, неправителствени организации и редица други фирми, изпълнители на обществени поръчки, които не могат да финансират политическата дейност.

Неслучайно отбелязвам тези четири етапа, защото промените в законодателството за финансиране на партиите и кампаниите, извършени през 2019 г., като че ли поставят началото на пети етап в регламентирането на политическата дейност. И, за съжаление, мога

да оценя, че този етап не бележи прогрес, а изразява регрес както по отношение на финансирането партиите, така и на предизборните кампании.

Поради ограничението във времето на днешната дискусия няма да се спирам подробно на всички стандарти и на оценката как те са претърпели своето развитие през 2019 г., а само ще се спра на няколко от тях.

На първо място, бих искала да започна със стандарта за прозрачност, тъй като той наистина е онзи базисен стандарт, който дава началото на пълноценното прилагане на всички други стандарти и който до голяма степен влияе върху действията на институциите и на политическите партии.

Няма как да не отбележа, че промяната в базисни правила относно финансирането на партиите и предизборните кампании се извършва по един непрозрачен начин. Та се извърши чрез изменения в Закона за държавния бюджет. Защо това е недопустимо? Защото Законът за държавния бюджет е единственият закон, при който инициатива за внасяне в парламента има изпълнителната власт. Законът за държавния бюджет може да се променя само по инициатива на Министерския съвет.

Наред с това, не е правилно такава сложна специализирана материя, с множество специфични детайли и с отражение върху целия начин на функциониране на партиите и на институциите, да се регламентира в закон, който се променя всяка година; в закон, който търпи своето развитие благодарение на конкретните решения на мнозинството в парламента.

По същността на промените също следва да се отбележи критичен момент – чрез измененията е предвидена отмяна за изискването на публикуването на нефинансовия принос на

дарителите (изискване, което съществуваше в Закона за политическите партии и в Изборния кодекс до този момент).

В рамките на публичната дискусия голямо внимание бе отделено на въпроса за държавната субсидия, на отпадането на лимита за финансиране от физически и юридически лица и на отпадането на забраната за финансиране от фирми. Наред с това, обаче, има няколко важни промени, които останаха встрани от вниманието на широката общественост. И в тази връзка искам да подчертая това – нефинансовият принос може да бъде съществено перо в предизборните кампании, особено по време кампании за местни избори.

Що се отнася до оценката за практиката при реализиране на стандарта за прозрачност, бих искала да отбележа, че от формална гледна точка в рамките на изследвания период бе отбелязан съществен прогрес. От 2006 г. насам до 2015 г. бяха въведени редица позитивни промени в законодателството. Тези промени бяха проведени именно в резултат на критиките на експерти и на неправителствени организации, включително и на „Прозрачност зад граници“. Бяха въведени изисквания за публичност на даренията, регистри на политическите партии, Единен регистър на Сметната палата относно финансирането на предизборните кампании, публичност на договорите между участници в изборния процес и медиите. Всички тези елементи би следвало да се оценят като стъпки в позитивна насока.

Какво остана обаче като нерешен проблем при реализирането на стандарта за прозрачност?

На първо място това са скритите пари в политиката, които се използват за купуване на гласове. Няма как този стандарт да бъде реализиран в пълнота, когато става въпрос за скрити пари и за

престъпление, което се укрива и от двете страни – купувачи и продаващи гласове. И този съществен проблем в нашия политически живот за съжаление все още не може да намери своето адекватно решение.

Тук искам да подчертая, че след 2009 г. се натъкнахме на още един парадокс – това е парадоксалният ефект от забраната за финансиране от юридически лица. Вместо да доведе до повече възможности за контрол и до повече прозрачност на процеса, забраната за финансиране от юридически лица всъщност възпрепятства неправителствени организации и следователи да разберат кои фирми финансират кампаниите на кандидатите, защото те пристъпиха към практика да регистрират даренията чрез физически лица. Ето това е един негативен ефект върху стандарта за прозрачност, който ние не очаквахме да се случи.

Няма да говоря твърде обширно за стандарта за разнообразие и баланс между различните източници за финансиране на партиите. Само ще се спра на онзи елемент, който включва държавното съфинансиране, тъй като той се превърна в централен елемент на дискусиата през изминалите няколко месеца.

През последните години финансирането на значителна част от политическите партии бе подчинено на разбирането, че държавната субсидия е легитимен източник и той трябва да бъде единственият източник, на който трябва да се опират политическите партии. Практиката на няколко от големите политически партии доведе до това, че те открито декларираха, че не се нуждаят от дарения от своите симпатизанти и не събират членски внос. Всъщност, смисълът на дребните дарения, на даренията на малка стойност от членове и симпатизанти е в това да се създават не само тесни връзки между тях и политическите структури, но и да бъде механизъм за

вътрешнопартиен контрол. Когато един гражданин дава пари на политическата партия, на която симпатизира, той неминуемо би искал впоследствие да има яснота за какво се изразходват тези финансови ресурси.

Въз основа на редица наблюдения и изследвания мога уверено да твърдя, че въпросът за произхода на парите е сведен до знанието на един изключително тесен кръг от хора. И това е практика във всички политически парии. Дори партийните координатори по места не разполагат с детайлна информация за източниците на финансиране.

Когато коментираме въпроса за държавната субсидия, бих искала да отбележа, че както в целия период до средата на 2019 г., така и в настоящия момент, има 4-5 критични детайла, които не са развити в нашето законодателство. Защо? Защото когато се предоставя държавна субсидия, тя трябва да се предоставя по прозрачен начин; необходимо е да е ясен и предвидим механизмът, по който тя се разпределя.

През 2019 г. всички ние станахме свидетели за това, че дори и политическите партии и техните лидери не са информирани каква е формулата, по която Министерството на финансите разпределя държавната субсидия. Това е парадоксално. Съществен елемент от стандарта за баланс на източниците на финансиране е това, че държавното съфинансиране не трябва да предизвиква зависимост от институциите, които предоставят финансова подкрепа.

Както се получи в средата на 2019 година? С едно решение на Министерския съвет и впоследствие с решение на парламента се оказа така, че големи политически партии са поставени на колене, заради решението държавната субсидия да бъде сведена почти до нула.

Друга цел на държавното финансиране е да не предизвиква зависимост от тесен кръг дарители (между другото, от тази гледна точка възможността за финансиране и от юридически лица следва да се разглежда като едно от решенията на драстичното съкращаване на държавната субсидия).

Всъщност големият проблем, който продължава да стои на дневен ред, е неравнопоставеността между партиите, които получават държавна субсидия и онези, които не получават. И това е така, защото в България като цяло не е разпространена масово културата за масово, широко предоставяне на дребни, но редовни дарения от дарителите за политическите партии. Партиите твърде много разчитат на държавната субсидия. И когато тя бъде орязана рязко, това поставя политическите партии в невъзможност да функционират адекватно и ето, това е едно съществено отклонение от стандарта.

По отношение на голямата тема за ограниченията и забраните за финансиране на политическата дейност – какво показва практиката през последните години? Политическите партии са изключително креативни в изобретяването на механизми за заобикаляне на ограниченията и забраните.

Във връзка с приходите – след като беше въведена например забраната за финансиране от юридически лица, непрекъснато сме констатирали използването на друг канал – чрез дарения от физически лица се легитимират средства, които всъщност са дадени от фирми.

Като организация, която наблюдава изборния процес, многократно се натъкваме на финансиране на предизборните кампании от лица, които са безработни, но щедро са дарили 10 000 лв. (бел.: тази сума се равнява на 5 000 евро). Многократно сме се

натъквали на примери, при които работниците от конкретни предприятия масово са решили да дарят спестяванията си в подкрепа на кампанията на определена партия. И тук отново става въпрос за дарения на значима стойност и в максимално допустимия размер – 10 000 лв.

По отношение на разходите – огромна е ролята на PR-агенциите и на рекламните агенции при осъществяване на схеми за заобикаляне на ограниченията относно максимално допустимия размер на средствата, както и за заобикаляне на забраните за финансиране от юридически лица.

Въз основа на наблюденията и на документите смея да твърдя, че практиката съществено се отличава от записаното в закона.

Какво видяхме през 2019 г.?

Всъщност видяхме, че политическите партии, които гласуваха промените в закона, решиха да премахнат цялата тази сложна материя относно ограниченията в размера на финансиране на партиите и на предизборни кампании.

Наред с това партиите, които гласувана промените в закона, пристъпиха твърде лекомислено и към забраните за финансиране от юридически лица.

Към настоящия момент имаме отпадане на лимита, на горната граница за даренията, които физическите лица могат да предоставят на партиите. В рамките на публичната дискусия всички се фокусираха върху отпадането на забраната за финансиране от юридически лица, но встрани от вниманието на масовата аудитория остана обстоятелството, че и физически лица могат абсолютно неограничено да даряват. Както в Закона за политическите партии, така и в Изборния кодекс отпаднаха и санкциите за нарушаването на тези лимити.

Най-сериозният проблем, който фокусира общественото недоволство и критиките към промените в Закона за партиите и Изборния кодекс, бе свързан с отпадането на забраните за финансиране от юридически лица.

Каква е ситуацията към настоящия момент?

Понастоящем извън обхвата на закона остават забрани, които са действали в рамките на повече от 10-годишен период до юни. Тук на първо място искам да посоча забраната за финансиране на предизборните кампании от държавни или общински фирми, от фирми с определен процент публична собственост.

При условие, че тези фирми могат да финансират предизборни кампании, можете да си представите какъв може да бъде ефектът върху крайния икономически резултат на тези публични дружества. Те могат съвсем легално да бъдат източвани, за да финансират кампаниите на кандидати и на партии, които са свързани с ръководствата на тези фирми. Това е абсолютно недопустимо.

Фирми, които са кандидати и/или изпълнители на обществени поръчки също не можеха да предоставят дарения. И до момента общественото недоволство от начина, по който се изграждат инфраструктурни проекти е голямо. Защо? Защото аудиторията остава с впечатлението, че се спестяват средства за качествено изграждане на тези проекти, които се отклоняват и се пренасочват за финансиране на политическа дейност или за лично облагодетелстване на тези, които вземат решения. Представете си какъв ще е резултатът от тази законодателна регламентация, която е извършена през 2019 г. Въпросът за конфликта на интереси възниква с голяма острота, когато обсъждаме отпадането на забраните за финансиране от юридически лица.

На следващо място, вече е допустимо получаването на дарения от фирми, които имат сключени концесионни договори с държавата, от фирми, които извършват хазартна дейност. Още от 2003 г. в Закона за политическите партии бе предвидена забрана за финансиране от фирми, които извършват хазартна дейност. Сега вече това е възможно. Възможно е и финансиране от фирми, които работят в сектори, които подлежат на задължителна регулация от държавата. Енергийният сектор, сектор и фармацевтичният сектори например са такива. Редица сектори основателно са поставени под сериозен контрол. Те по дефиниция те не би следвало да имат неограничено право да финансират политическата дейност, защото могат да оказват значимо влияние върху политическите партии, респективно върху надзорните институции, които се конституират чрез решения на парламентарно представените партии.

В процеса на обсъждане на промените в закона част от политическите партии и някои от политическите лидери, които аргументираха извършването на промените, заявиха, че и сега в закона остават важни забрани, които и занапред ще действат. Това са забраните за финансиране от чуждестранни фирми, чуждестранни неправителствени организации и правителства на други държави. Изтъква се аргумента, че фирми, които са регистрирани в офшорни зони, няма да могат да финансират партиите и предизборните кампании.

Ако се замислим, обаче, това не е така. На първо място, нека да имаме предвид обстоятелството, че икономиката на България през 2019 г. е отворена; тя е интегрирана в европейската, в глобалната икономика и не е трудно предвидените формални забрани да бъдат заобиколени.

В тази връзка мога да дам два конкретни примера. Например, забраната за финансиране от чуждестранни фирми може много лесно да бъде заобиколена, като тези фирми регистрират свои юридически лица в страната. Това на практика ще са български юридически лица. В този случай подобни фирми могат неограничено да финансират партии и предизборни кампании на кандидати.

По същия начин, ако една регистрирана в България фирма е собственост на други фирми, които са регистрирани в офшорни зони, тя може да финансира предизборната кампания на партии и кандидати.

Виждате, че всъщност цялата тази материя, свързана със забраните за финансиране от определени източници, е изключително неадекватно регламентирана в законодателните промени, извършени през 2019 г. Ако мога да направя едно сравнение, използвайки придобилия популярност израз за отвореното финансиране, така нареченото „отворено финансиране“, което бе прокламирано от някои политици в българския парламент, всъщност превръща държавата в разграден двор.

Това, с което бих искала да завърша, е с оценката за отражението на дефицитите в коментираните стандарти върху стандарта за ефективния външен, независим институционален контрол. Ако нямаме реализирани по адекватен начин стандарти за прозрачност, разумни ограничения и ефективни забрани за финансиране на политическата дейност, не можем да имаме и адекватен институционален контрол.

До 2019 г. беше извършен съществен напредък по отношение на законодателната регламентация на контрола върху финансирането на партии и предизборни кампании. През 1990 г.

страната стартира от една изключително ниска изходна позиция, за да стигне до момента, в който Сметната палата разполага с правомощия за достъп до първични документи относно финансирането на партии и участници в изборите, да извършва проверки и да налага санкции.

В момента целият този набор от правомощия е обезсмислен. Когато няма ограничения за размера при финансирането на партии и кампании, когато на практика няма забрани за финансиране от определен кръг източници, тогава Сметната палата се превръща в един регистратор на данни, които ѝ подават партиите и кандидатите.

На практика, контролните правомощия на Сметната палата са изпразнени от съдържание. Те съществуват в закона, но е безсмислено да бъдат прилагани. Това е така, защото са премахнати и двата най-чувствителни стандарта – ограниченията и забраните за финансиране на политическата дейност.

Ако се опитаме да направим обобщена оценка на промените, извършени през 2019 г., то тя звучала по следния начин: промените относно финансирането на политическата дейност представляват приближаване на закона към практиката, вместо обратното. По своята същност измененията в Закона за партиите и в Изборния закон представляват приближаване на отклоненията от нормата, от стандартите към тази порочните практики и към действителността, която сме си създали, с всичките ѝ минуси.

Към днешна дата, през септември 2019 г., можем да оценим, че имаме съществено отстъпление и съществено връщане назад в законодателната регламентация на стандартите за прозрачност, разумни ограничения, ефективни забрани, баланс между източниците на финансиране, включително и адекватен механизъм

за предоставяне на държавно съфинансиране на партиите. Накърняването на тези стандарти рефлектира по силно негативен начин и върху стандарта за ефективен външен институционален надзор спрямо партиите и участниците в изборния процес. Към това трябва да прибавим и проблема с осигуряването на равнопоставен и справедлив достъп до медиите. Този стандарт не стана обект на законодателни промени през 2019 г., но в рамките на тази категория проблемите съществуваха и до този момент – както на законодателно ниво, така и в практиката.

И всъщност, ако опитаем да направим още една генерална оценка на законодателните промени, извършени през 2019 г., тя би звучала по следния начин: посредством приемането на законовите промени, които позволяват неограничено и на практика безконтролно финансиране на партиите и предизборните кампании, със свеждането на държавната субсидия до символичен размер, всъщност е заличен бавният и мъчителен напредък, който България е отбелязала в тази област през последните 30 години.

Съжалявам, че завършвам с минорни нотки това изказване, но мисля, че посочването на истината и поставянето на проблема с цялата му острота, е по-адекватният подход, който би ни позволил да предприемем корекции в тази сфера от политическия живот на страната.

Благодаря Ви.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Много благодаря и аз на Ваня Нушева за обширния и изчерпателен поглед върху последните законодателни промени.

Ти каза, че от 8-те стандарта може би само за медиите последните промени не се отнасят, но пък никога не е късно,

защото, доколкото се чува в Народното събрание, има инициатива за промяна на медийната среда във връзка с фалшивите новини. Така че след като променят политическите партии предметната област, която се регулира в закона през Закона за Държавния бюджет, нищо чудно и тук да се намесят.

За съжаление, доверието в политическите партии през годините е било много ниско, но с тези последни промени аз не очаквам, че ще се повиши доверието към политическите партии. Дори се сещам за едни цифри от Националната стратегия за младежта, в която нареждат България на последно място по гражданско, обществено и политическо участие, включително, като само 4% от нашите младежи от 18 до 29 години членуват въобще в някаква организация, под процент и половина членуват в партия, което означава, че те не могат да се впишат, да се вградят в тази система или да се опитват да я променят отвътре, което мисля, че трябва да е правилният подход.

Давам думата сега на Ива Лазарова – директор на Института за развитие на публичната среда, за една много интересна презентация вследствие на техни дългогодишни усилия по наблюдение на партийната система, включително и данни за общественото мнение за финансирането.

Заповядай.

ИВА ЛАЗАРОВА: Благодаря.

Започнахме с политическия пазар, а сега ще завършим с него, този път даже и с конкретни цени. Всъщност ще започна с тях, те не са в презентацията, но са съвсем пресни, пресни.

Българските медии са задължени да публикуват тарифите си 10 дни преди началото на предизборната кампания. Част от тях вече са го направили. Традиционно, средствата, които партиите отделят

за медии по време на предизборната си кампания, са около 60% от техните разходи. Но сега мога да Ви споделя и малко цени.

Например цената на клип в обществената БНТ, в най-гледаното време – между 20 и 21 часа – е 2800 лв. За сметка на това в новозакупената Нова телевизия, частна такава, цената на клип за същата продължителност е около 9500 лв. Обаче Нова телевизия представят бонус и той се съдържа в това, че платен репортаж може да стане част от новините, като стойността за това варира между 16 и 33 000 лв., според това дали искате само минута или две да Ви отразят. Тоест цените са скромни.

Съдейки по намалената субсидия от юли т. г., цените обаче трябва да бъдат снижени, защото иначе субсидията няма как да плати крайната сметка.

Графиките, които искам да Ви разкажа, са в папките, които имате, и в следващите няколко минути ще се опитам да обобщя ролята на държавната субсидия като част от партийното финансиране. Тя, с две думи, може да бъде определена като голяма и важна. Субсидията, както каза проф. Тодоров, осигурява достъп. Тя осигурява пряк достъп до властта и до медиите, както стана ясно преди малко. До Народното събрание, до местното самоуправление, до Европейския парламент, дори до президентството. Обикновено партиите, които разходват най-големи средства в предизборните си кампании, получават най-голяма възвръщаемост, в смисъл най-много места във властта.

За значението на субсидията говори графиката, която имате, тя е първа. Тя показва 6 предизборни кампании и какъв е бил делът на субсидията от всичките партийни, политически разходи в кампанията. Най-долната част, червената част от стълбчето показва, че субсидията традиционно е между 40% и 80% от средствата, които

имат партиите, за да направят разходи в политическите си кампании. И, както Ви казах, около 60% са от тези пари, са разходите, които те правят за медии. Пример със стойност – последните избори за членове на Европейския парламент тази година са стрували около 10 милиона лв. на политическите субекти. От тях 5,5 милиона лв. са били разходи за медии.

Става ясно, че субсидията е главният метод за финансиране на кампаниите.

Следващото стълбче обаче представлява собствените средства на партиите в коалициите. Собствени средства на партиите в коалициите – така се отбелязват в отчетите и с голяма степен на вероятност може да твърдим, че това са средствата, дошли от субсидия на големи партии, които участват в коалиционни проекти. За това говори следващата графика, на която може да видите разпределението на приходите за 2015 г. на партиите, където приходите за цялата година, идващи от субсидия, са около 80% за всички политически субекти.

В тази връзка го казвам – обикновено БСП, която получава субсидия, участва в коалиции. Именно заради това стълбчето в „собствени средства” на партиите в коалициите смятаме, че е предимно съставено от средствата от субсидия, какъвто е и примерът на левицата. И не само, част от СДС, ДСБ и т. н. също участваха в различни коалиции в тези и предишни избори. До определен момент те също получаваха субсидия, докато бяха в парламента всъщност.

Вероятно бихте казали – това не е така. Защото на последните президентски избори субсидията не игра такава роля. Да, защото бе въведена практиката на инициативни комитети. Кандидатите се издигаха от инициативен комитет. Преди да бъде въведена тази

практика, се запознахме и с практиката на новоизлюпени субекти, партии да се финансират от банки. В конкретния случай с президентските избори, вероятно част от инициативните комитети са били подкрепяни от политически партии, дарявали субсидията си за политическите кампании на тези съответните комитети.

Както Ви казах, графиката с разпределението на приходите за 2015 г. представя всъщност приходите на трите най-големи партии през 2015 г. Вече Ви казах, в тях приходите от субсидия са малко над 80% от всичките им приходи. Може да видите колко малко е частта от дарения и от членски внос, банковите и валутни операции са такъв голям размер, защото, както знаем, от управляващата партия държат големи суми на депозит в банки.

Всъщност през местните избори през 2015 г. всички политически субекти, регистрирани тогава на ниво Централна избирателна комисия, са посочили в отчетите си, че са похарчили малко над 9 милиона лв. В кампаниите си ГЕРБ и ДПС са партии, които финансират предизборните си кампании изцяло от държавната субсидия. Те са обявили, че дарения не приемат. Именно те бяха партиите, които направиха промените възможни и въведоха т. нар. българско-американски хибриден модел, с 1 лев субсидия и възможни безлимитни дарения.

Може би все пак има нещо положително, защото в началото - между 1991 г. и 2001 г. финансирането е било доста по-непрозрачно. Тогава то се е контролирало от парламентарна комисия, а поради несигурността в стабилността на българския лев, за конкретен вид дарения е било разписано, че могат да са в размер на до 500 долара. От тази гледна точка, сега поне няма чужда валута.

Графиката за субсидията, която виждате, представлява развитието ѝ от 2005 г. до настоящия момент. В началото, когато започва и по-сериозната регламентация, тя е била обвързана с процент от работната заплата. Българските законодатели, работещи за повишаване на стандарта на живот на българското население, са счели за логично да получават 1% от минималната работна заплата. Така върви до 2006 г., когато субсидията става 12 лв. След това дебатът в публичното пространство е по отношение на това колко висока е субсидията и се стига до решение да я намалят с 1 левче. Така до юли тази година, когато тя без абсолютно никакви мотиви и сериозни публични дебати, както стана ясно по-рано, бе силно редуцирана до 1 лев.

В следващата таблица са представени приходите на 6-те партии, получаващи субсидии след парламентарните избори през 2017 г. Ако приемем за верни отчетите им, подавани пред Сметната палата за разходите им по време на изборите за Европейския парламент, както казах, целите кампании на ГЕРБ и ДПС се финансират с държавна субсидия, то за парламентарните избори ГЕРБ е изразходвал близо 2 милиона лв., а от ДПС са изразходвали 1,5 милиона лв. Партията „Възраждане“, която не е представена в българския парламент, но през 2017 взе над 1% от гласовете, е похарчила 650 000 лв. за кампанията си за Европейски парламент.

Тепърва предстоят местните избори. БСП вече обяви, че няма откъде да върне надвнесените от Министерството на финансите пари от субсидията. ДПС изглежда също, че е похарчила вече половината си пари от тазгодишната субсидия, ако съдим по числата в графиката, която виждате. Тоест, приходите годишно на всяка една от партиите са изчислени, както и приходите, които те са получили от субсидията до 1 юли, преди изменението на закона.

Като тук средствата са показани, без да е отчетена направената грешка и всъщност действителните гласове са умножени по 11 лв. на глас.

Става ясно, че местните избори ще предизвикат вероятно невероятен водопад от дарения, за да бъдат издържани финансово предизборните кампании. След приетите промени засега изглежда, че партиите ще получават по 1 лев на глас за следващите две тримесечия и така, докато ГЕРБ има спестявания на влог, останалите 5 политически субекта ще получат до края на годината едва 886 000 лв.

Откъде ще дойдат средствата за предстоящите им кампании за местните избори, дори да приемем някакво нововъведение във воденето на активен политически партиен живот, тепърва ще научим. Това ме връща към проваления дебат по темата за държавната субсидия.

Както стана ясно дотук, не бе оценено по никакъв начин значението на субсидията. Доколкото разговорите бяха водени, те бяха изцяло и единствено по линия на размера. Той се видя от представената дотук информация в различните графики. Акцент по никакъв начин не бе поставен и върху контрола над разходването на този публичен ресурс и разходването на субсидията за влияние върху публичния живот и политики.

Следващите две графики представят информация за контрола и общественото мнение по отношение на контрола на партийното финансиране. Първата графика показва данни от проучване на „Алфа рисърч“ по поръчка на Института за развитие на публичната среда, направено непосредствено преди изборите за Европейски парламент тази година.

Данните показват, че българските граждани не вярват, че има реален контрол върху финансирането на партиите, а такъв се осъществява изключително от Сметната палата. Проучването установява важна тенденция в обществените нагласи по въпроса за източниците на финансирането на партиите в последната предизборна кампания, когато е проведено то.

Общото мнение на хората е, че то се крепи основно на държавната субсидия. А 65% от анкетираните посочват, че това е така. Но този процент е плътно следван от фактори, чиито интереси най-често са възприемани твърде нееднозначно. Виждате, че са посочени бизнес кръгове и нерегламентирани източници.

В най-малка степен се смята, че политическите формации разчитат на подкрепата на избирателите си. Тоест, за местните избори трябва да стане наистина някакво политическо чудо. Партийната субсидия се възприема от обществото като водещ източник на финансиране на кампанията за евроизборите.

За хората, както става ясно от графиката, е трудно да преценят каква част е финансирането и на кои партии е легитимно, но нагласите им ясно показват, че има значителна степен на съмнение по този въпрос. Мнозинството избиратели, всъщност 53%, считат, че партиите и кандидатите не отчитат реалното си финансиране по време на кампанията. Много малък е процентът – едва 14% имат доверие на политическите субекти в това отношение. Аналогична е и оценката за работата на Сметната палата. С нея може да се запознаете в таблицата, всъщност как е разпределено отношението на обществото, но данните показват, че едва 10% от анкетираните са на мнение, че Сметната палата следи ефективно финансовите отчети, които партиите подават към нея.

21% от отговорилите посочват, че Сметната палата прави това частично, тоест, че не изпълнява тези свои функции. А най-голяма част от избирателите – не зная дали е за съжаление, но около 41% признават, че са напълно незапознати с дейността на Сметната палата в тази сфера, което ни насочва, това за нас е допълнителна предпоставка, че има наличие на някакви съмнения по отношение на работата на този контролен орган.

Ясно се вижда, че положението е същото и по отношение на отчетността на финансирането, която се осигурява през формата за отчети, разработена от Сметната палата и различните регистри в случая на предизборната кампания т.нар. ЕРИК. Подобни обществени нагласи по отношение на финансирането на партиите, отчетността и контрола, са меко казано, неприятен сигнал, който задълбочава недоверието в политическите субекти и в контролните органи. Липсата на дебат по такива теми е една от причините, които доведоха до решението, взето от широката публика – народът, по Слави Трифонов, за субсидията да бъде намалена на 1 лев.

Намаляването на субсидията отвори широко врати за нови проблеми в партийното финансиране. В новата действителност, и то съвсем скоро, ще може да наблюдаваме модел на партийно финансиране във вариант, когато няма средства от субсидии.

Аз Ви казах, някои от политическите субекти вече заявиха, че са изхарчили субсидията си и не могат да върнат надвзетите, други - според таблицата, която Ви представих, и разходите им за кампанията за европейските избори, са почти достигнали тавана на средствата, които имат от субсидия.

От тази гледна точка може би ще се повтори моделът в партията на Бареков от 2014 г., който, меко казано, постави началото на нов тип дарителска култура сред българското общество

– политическо дарителство, примерно да го наречем. Тогава, както помните, редица българи решиха да даряват крупни суми, поне дотогава можеха да бъдат само до 10 000 лв. Сега вече това не е така. И да, най-интересното тепърва предстои.

И последната графика, която искам да Ви покажа, пряко реферира към цената на медиите и към цената, която плащат политическите субекти, за да бъдат известни, техните послания да стигнат до избирателите и по някакъв начин да се влияе на публичната политика и тя е само малка извадка от цената, която действително се заплаща.

Позволете ми да цитирам министър-председателя, който каза следното по отношение на последните медийни и журналистически скандали: „На европейските избори ние сме дали на всички медии от партийната субсидия. По 10 000 лв., по 10 000 лв., както и на ПИК. Сега ние не даваме на никой за политическа реклама. Това съм разпоредил. Пари ПИК няма да получи от нас за следващите избори, но няма да дадем и на другите медии, защото считам, че много от тях по същия начин прекаляват в много други сфери. Наше право е да не им отпускаме пари за политическа реклама.”

С последната графика и този цитат искам да насоча вниманието Ви към едно много интересно сравнение. Примерът в тази графика показва средствата, които са изразходвани в 5 предизборни кампании за медийно отразяване. Сравнението, което ще направя, е с парите, които са разходвани за медийно отразяване, дошли от европейските програми в миналия програмен период от 2007 г. до 2014 г., тук говорим за 7 години, срещу 5 месеца с предизборна кампания.

Общата сума на средствата за медийно отразяване в кампаниите на всички парламентарни, президентски и европейски

избори от 2013 г. насам, тоест тези 5 вида избори, 5 месеца, възлиза на 41 милиона и 82 хиляди лв. Това означава, че за всяка от 5-те изборни години партийните кампании са осигурявали ресурс от средно 8 милиона и 216 хиляди лв. за отразяване към медиите в рамките на тези предизборни месеци.

За сравнение, по програмния период на Европейския съюз 2007-2013 г. са отпуснати средства по комуникационните планове на всички оперативни програми, плюс програмите за развитие на селскостопанските райони, и общата сума на тези средства възлиза на 71 милиона и 600 хиляди лв. От тях за българските медии – телевизия, радио, онлайн печат, са заделени общо 38 милиона лв., или по 5 милиона и 400 хиляди лв. годишно.

Това е цената на политиката в медиите, и то в много кратък срок, от просто един месец.

Както казах по-рано, между 50% и 80% от средствата за предизборните кампании идват от държавната субсидия. Тоест от тези 41 милиона лв. между 20 и 32 милиона лв. са дошли от държавната помощ за политическите партии.

Тази графика ни предоставя възможност да се замислим за това как се оформя публичното мнение и какво е значението на държавната субсидия за успешните да ползват такъв ресурс политически партии.

И само няколко думи в заключение по отношение на дебата, който според нас тепърва предстои, както и гостите тук казаха. Вероятно отново ще се заговори за партийната субсидия и нейния размер, и то съвсем скоро, може би след местните избори.

След промените продължават да са нерешени особено важни въпроси, част от тях вече посочихме. Липсва обвързаност на размера на партийната субсидия с изпълнението на някакви

конкретни обществени функции. Тоест всички минават в графата присъщи за политическите партии дейности. Липсват стандарти за планиране и разходване на субсидията и в цялост на всички финансови приходи на политическите субекти.

Липсва обективен критерий за определяне размера на държавната субсидия. Както Ви казах, в началото поне е била обвързана с минималната работна заплата.

Липсва и отделна отчетност за държавната субсидия. Тоест ние често не можем да кажем каква част от средствата, които разходват партиите, са от субсидия.

Цялата тази информация и още такава, свързана с парите за медии и политическите средства на партиите и т. н. може да видите на нашия сайт и на „Отворен парламент“.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Много благодаря на Ива за интересната презентация и въобще за усилията, които полагат в тази посока за по-прозрачно и отчетно финансиране на партиите и на кампаниите.

В оставащия половин час, на база на това, което чуваме за ситуацията в България и в близко бъдеще според Вас като реалности какво може да се случи, какво може ние да направим заедно, ще се радвам да чуя, както и разбира се, от представителите на институциите тук, тяхното мнение за ситуацията. Успях в почивката да си поговоря и с представители на бизнеса, които имат също доста интересна гледна точка към промените в закона, по-различна от нашата политологична, социологическа и т. н. хуманитарна гледна точка, така да я нарека. Така че който иска, заповядайте.

Заповядайте, доц. Киселова.

НАТАЛИЯ КИСЕЛОВА: Здравейте, Наталия Киселова се казвам и съм доцент по конституционно право в Софийския университет в юридическия факултет.

Първо, да поздравим организаторите, защото имаше полов баланс, направо по европейски! И дотук, както се казва, с похвалите.

Аз дойдох, така, песимистично настроена и ще си тръгна още по-песимистично, защото Вие не казахте нищо обнадеждаващо, освен че евентуално, да стискаме палци, при проекта за бюджет евентуално нещо да се случи. Оптимизъм може би има в това, че беше сезиран Конституционният съд и дебатът ще се отвори отново. Може би. Защото редът, по който беше променен Законът за политическите партии и съответните норми в Изборния кодекс, не съответства на добрите практики за законодателство.

Въпросът е обаче можем ли да си позволим да кажем, че партиите са лошо нещо? Всъщност до това се свежда дебатът. Защото години наред политическите партии бяха обявявани за лошо явление, нали, търпимо, но в един момент се появи „Шоуто на Слави”, което по два часа на ден, месеци наред обясняваше, че партиите са лошо нещо, политическата система се нуждае от радикални промени и тези промени се случват пред очите ни. И се събуждаме един ден – 1 юли, в който партиите почват да са на изкуствено дишане, някои са в кома сигурно. И, за съжаление, трябва да си кажем, че през тези месеци – май, юни и юли, в които този дебат се води някакси, нито НЮ-тата ги имаше, изключвам разбира се, „Прозрачност без граници”, които си дадоха становището, то беше оповестено, както при окончателното приемане на второ четене, така и при наложеното вето. Обаче всички други мълчат и въпросът е защо?

ГЛАС: И ние бяхме там, и един куп организации, аз не знам кой...

НАТАЛИЯ КИСЕЛОВА: Ама нали виждате, че нищо не се случва. И въпросът е защо е така?

Аз днес бях на лекции до 13,00 часа, затова се забавих. Този дебат сме го водили със задочниците и те се кефят, че партиите умират, те се кефят, че е 1 лев субсидията. Защо? Тук вече дебатът е много по-сериозен и той не е просто за партиите, той не е просто за състоянието на медиите. Той е за състоянието на българското общество. Защото няма нормална среда, в която да се обсъждат политики. Ние сме склонни да дадем 10 лева на преброил се в религиозно сдружение, преди „н”-брой години, и не сме склонни да дадем пари за политическа дейност, в светска държава. А това се случи само преди няколко месеца.

Аз, разбира се, съм критична и към юристите, обаче като цяло интелектуалният елит на държавата не поема отговорност за тези процеси, които деградират както обществото, така и политическата държава. И ми се ще този дебат да не приключи тук с нашата среща, а това да е началото.

Аз много се извинявам, обаче в Народното събрание викат политолози, социолози и всякакви други „лози”, обаче никой не пита юристите как да се напишат нормите, така че да са добри.

Така че да се надяваме, че Конституционният съд ще се осмели да обяви нормите за противоконституционни и дебатът да се отвори отново. Защото не може едно юридическо лице да даде 1 млн. лева и ние да кажем, че това е о,кей.

Благодаря за вниманието и извинявайте, че бях песимистична, но това е, както се казва, състоянието в момента.

И това, което ще си позволя да кажа, за съжаление, юристите мълчат по въпроса. Аз съм един от малкото, които в последните три години, да кажа, имам публикации, което на прилично ниво, смея да твърдя, съм защитила публичното финансиране и съм се обявила против този начин на частното. Но повечето хора казват – ами сега, каквото е – такава.

Благодаря.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря на доц. Киселова. Ваня Нушева – заповядай.

ВАНЯ НУШЕВА: Благодаря. Аз мога ли малко нотка на оптимизъм – в кавички, да внеса? Парадоксален оптимизъм.

Има основания за оптимизъм, ако говорим за промяна на законодателството. Ако се основаваме на опита, който имаме през тези 25-30 години, всички значими промени, позитивни промени в законодателството, са се случвали след големи политически скандали. Тоест очевидно ще трябва да станем свидетели на поредица от политически скандали с финансиране, което формално е законно, но съответства на сегашните законови правила, но рязко се раздалечава от стандартите. Очевидно ще трябва да изпием тази горчива чаша – защо? Защото всъщност критична маса от противници на тези промени не бе събрана в българския парламент.

И тук искам да отбележа следното. Да, „Прозрачност без граници” някакси стана лице на експертната позиция срещу промените през това лято, но всъщност тази позиция бе подкрепена от редица други неправителствени организации, от Българската асоциация по политически науки, Центъра за либерални стратегии и редица други, Българския институт за правни инициативи. Твърде специализирана е тази материя. Голяма част от неправителствените организации декларираха, как да кажа, принципна подкрепа за

позициите, които изразихме, осланяйки се на нашата експертиза, разбирайки, че е важно да изразят подкрепа, но толкова. Темата наистина е тясно специализирана. Особено когато навлезем в детайли, не е възможно да се аргументира достатъчно задълбочено и адекватно.

Но всъщност, какво да Ви кажа, въпреки много упорития натиск активната роля, която опитахме да играем на терена на парламента, няколко експерти участвахме там, ние видяхме, че всъщност няма критично мнозинство сред политическите партии, представени в парламента за едни други промени в законодателството. Това е истината.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Проф. Тодоров, заповядайте.

АНТОНИЙ ТОДОРОВ: Само искам да направя един паралел между средата, в която беше възможно да се случи такава набързо променяне на законодателството, което променя фундаментално правилата на играта, и историята с Истанбулската конвенция. Беше отровна медийната среда до степен, до която нито един разумен аргумент не можеше вече да мине в едно общество, което беше напласено.

Специално по последните промени, разбира се, че партиите не са невинни и направиха немалко, за да увредят публичния си образ. Но това не значи, че можем да си представим една модерна демокрация, в която плурализмът, как да кажа, да се извява и организира по някакъв друг начин. Много от мислещите иначе хора и аз гледам сред моите студенти, казват – абе, гражданските сдружения, нали, това – гражданското е по-добро от политическото. И аз казвам – добре, как си представяш, че ще съумееш да прокараш каквато и да било малка промяна, дори само буквата да е, да не е

„А, Б, С”, а да е „А, Б, В” в закона – по какъв начин го виждаш, как точно да се случи? Нали трябва да достигнеш до процеса на вземане на решение, за да можеш да повлияеш на него?

За съжаление това се случи, тоест тук имаме проблем с медийната среда, имаме проблем, разбира се, интелектуалците. Аз казвам, ние някакси вдигнахме ръце и не свършихме може би достатъчно добре работата си. Но и не можем кой знае колко много.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Благодаря.

Някакви други въпроси, коментари, мнения?

Ива, заповядай.

ИВА ЛАЗАРОВА: По отношение на това, че интелектуалците са вдигнали ръце от това и че НПО-тата трябва да са някак по-активни. В крайна сметка, някой по-рано каза, че те, партиите, дори не били разбрали, че са надвнесени едни пари.

Извинявайте много, обаче ако получаваш 10 милиона лв. в сметката си за една година, да не разбереш, че си получил 13 милиона лв., е , меко казано, несериозно.

И второ, не е работа на българските НПО активисти и хора от академията да обясняват в коя графа „Разходи” влизат екзотичните екскурзии на патриотични лидери, в крайна сметка във финансовите отчети. Трябва да се води този дебат и в политическите партии. И Ваня каза – те се отдръпнаха, никой не желаше такъв дебат да бъде воден.

Извинявам се.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Доц. Смилов, заповядайте.

ДАНИЕЛ СМИЛОВ: Аз искам да се върна към нещо, което излезе от доклада на Ива Лазарова. Сега, един дефект на модела преди реформата беше в това, че държавата дава доста пари на

политическите партии и поради пазарния достъп до медии всъщност те директно ги изливат на медийни компании, отчасти на публичните, но всъщност огромната хапка отива за комерсиалните медии.

И аз затова говорих за британския опит, за ограничаване на този пазарен достъп за политическа реклама или поне за немския опит, който е с далеч по-широк, пак безплатен достъп за политическите партии до публично урегулирани медии, не само държавните медии, а всъщност тези, които имат публичен лиценз. Или пък за италианския опит, където става дума за 50% намаление от стандартните цени. Тук ние виждаме едни доста сериозни цени по време на кампании.

Тази идея сме я поставяли и преди, но ми е чудно защо медиите в България са реагирали винаги много негативно спрямо нея. И това е също нещо, което трябва да бъде преодоляно в медийната среда, за да има възможност за позитивно развитие.

Иначе съм съгласен с тази оценка, че публичната среда до голяма степен беше отровена както в примера с Истанбулската конвенция, и тук веднага и на всички, нали, НПО-та и други, може би НПО-тата не са най-виновни в тази посока, но така или иначе, да, има възможност да си поръсим главите с пепел, колективно с други актьори.

МОДЕРАТОР ТЕОДОР СЛАВЕВ: Много благодаря.

Тъй като остават няколко минути до 17,00 часа, ако има някои от нашите гости, които искат последно да вземат думата за въпроси, коментари или изказвания.

Преди да дам думата на Биляна Гяурова, за да закрие днешното събитие, както, разбира се, и на някой друг от нашите партньори, ако поиска да се включи в закриването, е добре дошъл

да го направи, искам да привлека Вашето внимание към един аспект, на който попаднахме когато всъщност правихме изследване на системата за финансиране на проблемите и спрямо международни препоръки на международни организации. Част от Вас са участвали всъщност в това изследване. Оказа се – на мен ми беше много интересно да видя, че има съдебна практика по един член от Изборния кодекс, който се отнася за използването на – така, както е дефинирано в нашия Изборен кодекс, на безплатен административен ресурс.

Говорейки си с нашите колеги от чужбина, се оказа, че това е много масова практика, срещана в различни държави, и да се мисли в някакви посоки върху превенцията, съответно санкционирането на този феномен, защото при положение че намалява субсидията, се очаква хората някакси, кандидатите са по-изкушени да се възползват от нещо, което е безплатно така или иначе.

И приключвам може би с нещо, което е малко по-весело, това беше едно от делата по този чл. 168. В Смолянско едно читалище, всъщност настоящият кмет не дава на кандидата да ползва читалището за сбирка. Той всъщност се оплаква на ЦИК, откъдето му отговарят – това не е Ваша работа да го регулирате. И той завежда дело, в което се описва, че всъщност в крайна сметка... всъщност Вие му отговаряте, че трябва да даде достъп или нещо такова. В крайна сметка обаче ключът за бушоните на читалището е бил в кметството, защото е една и съща сграда. Та настоящият кмет всъщност е спирал тока, докато кандидат-кметът си е правил срещите. Така че формално му е дал достъп до този ресурс, защото, нали, правото е било всеки да може да ползва.

Това – в кръга на шегата, но истината е, че се злоупотребява много и то от тези, които са на власт в конкретно населено място,

тъй като за местните избори е много по-трудно това да се проследи. Така че това е също нещо може би, на което трябва да обърнем внимание.

Биляна, ако искаш нещо да кажеш, както и ти, Крис, заповядайте.

КРИСТОБАЛ ДИАЗ: Няма какво толкова да добавя, беше много интересна дискусия. Благодаря Ви, че присъствахте. Благодаря на БИПИ за това, че го организира.

БИЛЯНА ГЯУРОВА: Аз мисля, че това, което в началото си пожелах, а именно да има обективна, експертна, интересна дискусия, успя да се осъществи.

Искам само преди официално да закрия, на доц. Киселова да коментирам нейния коментар, че при 27 юриста в настоящия парламент едва ли може да очакваме някакво високо качество на законодателния процес. Факт е обаче, че след като се приеха така извоюваните промени в Закона за нормативните актове, които въведоха общественото обсъждане, всъщност парламентът направи всичко възможно да ги заобикаля с внасянето на законодателни текстове през отделни депутати, но това е тема за отделна конференция.

НАТАЛИЯ КИСЕЛОВА: Ама този законопроект е на Министерския съвет...

БИЛЯНА ГЯУРОВА: А защо твоите студенти се кефят на това, което се случва в момента - аз си мисля, че това се получава, е защото голяма част от нашето общество изпитва в момента някаква погнуса от така наречената политическа класа. И мисля, че последните събития около още нестартиралата официално предизборна кампания за местни избори само показват, че всъщност няма дъно в цялата мръсотия, която може да се излее в една

предизборна кампания. И това кара младите хора да се отдръпват от активен политически живот.

Не знам кой каза в хода на предишната дискусия, че това води до тази резистентност в публичното мнение като цяло. Да не говорим, че неправителственият сектор в последните няколко години изключително много е също така стигматизиран, по простата причина, че е възприеман като проводник на чужди интереси, като сектор, който насажда лошо влияние – да не цитирам всички известни в публичното пространство епитети, които се приписват на неправителствения сектор.

Наистина тази конференция, вече в официалната закриваща част, слага началото, надявам се, на такъв публичен дебат, който, дори и постфактум, трябва да се състои, защото за съжаление може би в публичното пространство няма достатъчно ресурс, който да ни позволи да реагираме превантивно и затова сега трябва да сме реактивни. Но може би има възможност да увеличим този публичен натиск, особено с това, че текстовете са атакувани в Конституционния съд от президента и това да доведе до, как да кажа, малко повече здрав разум, защото иначе с публичното убийство на политическия плурализъм в страната просто ще бъде убита и трудно извоюваната демокрация за тези вече 30 години.

Искам да завърша все пак позитивно. Да видим какво ще стане в Конституционния съд. Бяхме поканили представители на Конституционния съд, но за съжаление и от тях никой не се отзова. Да си пожелаем и ние да бъдем по-активни, нищо че ще е реактивно.

С това закривам официалната част на конференцията и Ви каня отвън на коктейл. Благодаря Ви за участието, търпението, вниманието и уважението към темата. *(Ръкопляскания.)*

87

(17,00 часа)